

GÁBOR ANDOR

ÖREGSZEM MÉGIS

BUDAPEST
LÉGRÁDY TESTVÉREK KIADÁSA

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2024
ISBN 978-963-417-636-7 (online)
MEK-25404

TARTALOM

ÖREGSZEM MÉGIS.
LEVÉL MESSZIRÓL.
KÁVÉHÁZ.
AZONNAL JÖVŐK.
GRAJNA.
A KÖPÖNYEG.
KALANDOK EGY FORINTTAL.
MÁS.
SZALADJ, EGYLÁBU!
BÉRKOCSISOK.
EMLÉKEIM.
GYÁSZ-KONCERT.
CÉLTÁBLA.
SZÉP MESÉT IROK.
HÓDITÓK.
HADI-ÁLOM.
FALUN.
A LÓ.
CSATATÉR.
EGY KORTÁRSAM.
SÓHAJTÁSOK A HÁBORUBAN.

ÖREGSZEM MÉGIS.

Gyermeki ábrázattal, amit korosító szakáll és bajusz eltávolítása, a borotválkozás, csal mindennap elém a tükörlapon, járom az élet, nemcsak az én életem, a mindenkori élet, zürzavarát. Alapjában, vagy alapomban, nem érzem magam idősebbnek, mint amilyennek akkor éreztem, amikor először éreztem magam. Legföljebb, ha erről az érzésemről ma jobban be tudok számolni magamnak, mint ezelőtt huszonöt évvel, amikor nyolc esztendő voltam.

Ne tessék hitetlenül fejet csóválni: ma sem vagyok tájékozottabb a világban, mint akkor voltam, sőt talán tájékozatlanabb vagyok, mert akkor nyilván azt hittem, hogy vannak iránytűk, s ha megnövök, az én óraláncomon is ott fognak lógni; most már úgy érzem, hogy nincsenek, s ami az óraláncon fityeg, az az aminek látszik: értéktelen és értelmetlen játékszer csupán.

De ez az érzés sem tett bölcsébbé, vagy érettebbé, a többi érzés sem, egyiksem; semmi. Magammal szemben ép olyan éretlennek érzem magamat, mint akkor, amikor az érettségi vizsga előtt az igazgató hozzánk intézett ünnepi beszédében *érelők*-nek nevezett bennünket, így fordítván magyarra a latin maturánst, s én már akkor tudtam, hogy ez helytelen; azóta is sokszor tudom, mi a helytelen, csak éppen a helyeset nem tudom és kételkedem benne, hogy mindhalálomig tudni fogom-e?

Mert hiába mulnak az évek, szaporodnak az események, amiknek kortársa voltam, az évek mulásáról csak nagyon halvány fogalmam van, s az események, amikkel együtt éltem, nem tudnak *olyan* komoly eseményekké előlépni, amilyenek azok, amikről közvetlen tudásom, tapasztalati tanúságom nincsen. A világban való elhelyezkedésem is hiába változott, nem veszem észre, ha észreveszem, nem tudom komolyan venni, szüleimre és testvéreimre talán objektivebb és ítélkezőbb szemmel nézek, de ez sem igaz: mindig így néztem rájuk, csak nekik és magamnak nem mertem bevallani.

Nem lettem öregebb, hiába, nem lettem öregebb s majdnem biztos vagyok benne, hogy amíg a testi elrokkadás meg nem jön, nem is tudok öregebb lenni, s nyilván a többi emberekkel is így van ez és így az egész emberiséggel, amely mindenféle nagyszerűséget kitalálhat víz alatt és föld felett, de lelkében mindörökre gyerek marad. Minél több az esztendeim száma, annál jobban megértem Szép Ernőt, aki nem tud és nem is akar elszakadni lelki gyermekségétől, mert nem érez magában más lelket gyermeksége lelkénél. Ki érez? Senkinek sem hiszem el. Csak a többi emberek 'belemennek' a külső viszonylatok változásába, kifelé úgy tudják mutatni, úgy tudnak viselkedni, mintha belementek volna, azt vélik az időről, hogy mulik, s nem érzik, hogy áll és hogy mi is állunk benne és vele, sem előre sem hátra nem mozdulván.

Ez talán ködös, jó olvasóm, de minden ködös, ami ember, élet, világ. Nem azt mondom, hogy sötét, vagy komor, bár ugyis lehet látni, csak azt mondom, hogy ködös és bizonytalan, s hogy a déli napfény merően kék egén élesen elémrajzolódó gyárképmény semmivel sem biztosabb látomány a messziről felémhomályló nyírfánál, amit szürke hajnalon országot göröngyén ugráló parasztszekérről láthatok.

Miért? Nem tudom megmagyarázni; csak próbálgatom, azzal, hogy szemem gyermeki maradt és marad továbbra is. Hasztalan erőlködik az elmém egy része, (mert ilyen része is van) hogy szemem látását esztendeim számához, tapasztalataimhoz, tanultságaimhoz korosítsa. Pedig, látszólag, olyan szépen tudok tájékozódni! A tizenhatéves Byront serdülő ifjunak, a huszonhat éves Petőfit a férfikor küszöbén állónak, a harminc esztendő Aranyt érett férfinak tudom nézni s nem féltettem Kerenszkit attól, hogy harminc egy-nehány esztendjével gyerekségeket fog elkövetni, hiszen, ha más emberről van szó, biztos vagyok benne, hogy harminc és

negyven év között az ember élet útjának felén van, vagy már többet is maga mögött hagyott, mint felét az ösvénynek.

De én még nem, én még csak készülök rá, hogy elkezdjek élni; a perc az óra, a nap, amit *eltöltök*, még nem tud életté fogalmasodni és tudom, hogy sohasem fog tudni. Biztos, hogy az ember élete a halállal kezdődik, nem úgy, ahogy hívő lelkek gondolják, hanem úgy, hogy a többi emberek, akik nem én vagyok, akkortól kezdve át tudják tekinteni és az ellentét erejénél fogva, mert már látják, hogy *nem* vagyok, látják, hogy voltam.

Szomorú-e ez? Még csak azt sem tudom. Nem tudom, mi szomorú, mi vidám, s boldog tudat volna annak nyugalmas tudata, hogy semmitsem tudok, de, haj, nagy bizonytalanságomban, még csak ezt sem mondhatom ki határozottan. Hol a descartesi Cogito Ergo Sum büszke biztonsága? mikor mindig úgy érzem, hogy ha van valami, ami bizonytalanná teszi léteimet: a gondolkodás az, mely önmagának is mögéje akar kerülni, s mindaddig nem is nyújthatja pozitív alapját számomra, amíg e furcsa műveletet elvégeznie nem sikerül.

*

Reggelenként elmegyek az iskola előtt, melybe, annak idején, nyolc esztendeig jártam. S hasztalan erőlködöm, nem tudom magamban legyűrni azt az érzést, hogy rendetlenség az, hogy nem fordulok be e kapu alá, s nem megyek föl e lépcsőkön, amik ma is olyanok, mint akkor s én is csak olyan vagyok. Az volt a rend, hogy ide bemenjek, s csak szünidőkre lehetett e kaputól, e lépcsőtől elszakadnom. S mert a vakáció örökké nem tarthat, mindaddig, amíg az örök vakáció csakugyan el nem következik: képtelenség, hogy nem megyek ide be, s folyton vakációzom, míg a többi fiúk már bentvannak, ülnek a padban, hallgatják a magyarázatot vagy felelnek, vagy drukkolnak attól, hogy felelni fognak. Így kell ennek lenni, ez a természetes állapot, nem az, amelyikben én most élek. (Vigyázat: nem vágyom vissza az iskolába; azok az esztendeim sokkal fárasztóbbak és nyomoruságosabbak voltak, semhogy vissza vághatnám rájuk; de felszabadulásomat e fáradtságok és nyomoruságok alól nem tudom véglegesnek és most már mindvégig tartónak tekinteni. S úgy vélem: mindenki így van vele, egyféle ember, a tanár, kivételével. A tanár oly intenzíven kapja meg mindennap felnőttisége bizonyítékát kívülről, hogy ez talán végezni tud a benne lappangó gyerekekkel.)

S mert, mondom, azokban a percekben, amíg régi iskolám uccáján végighaladok, folyton bennem szorong a mulasztás érzete, a bliccelésé, az iskolakerülésé, bennem mai állapotom ideiglenességének tudata: ma reggel tíz és tizenegy között mégis csak befordultam a kapu alá, s az előcsarnok lépcsőjén fölmenve, megálltam a vastag márványoszlopok alatt.

Különösek ezek a vastag, szögletes, sötétszürke márványlapok! Minden más oszloppal kapcsolatban fölmerül bennem az a kérdés vagy tudat, hogy micsoda stílus oszlopok, *ezekkel* szemben nem. Ezek ilyenek, amilyenek, ezeket így szoktam meg nyolc esztendő alatt. Ezek az iskolám oszlopai.

S ez a szag, ez a sajátosság, amely a világ semminő más épületében nincsen, ma ép úgy üti meg az orromat, mint akkor, s ma épp úgy nem tudom elemezni, mint akkor, ez az én iskolám szaga, gyerekkoromé és ifjúságomé. Ha álmodom azokról az esztendőkről és ezekről a falakról, ezt a szagot is velük álmodom.

Csend volt az épületben, ugyanúgy, mint máskor, ha lekéstem az óráról s a tanárok már bent voltak az osztályban és a fiúk csendben ültek a padokban. Ilyenkor az osztály ajtajához kell lépni és hallgatózni kell, hogy mi folyik odabenn, magyarázat-e, vagy feleltetés. De most nem teszem meg, mert noha én nem is lettem öregebb azóta, a tanárain, furcsa, mégis meghaltak csaknem mind, s ha fülem az ajtóhoz nyomnám, nem hallanám Tankó tanár ur hangját, se Vasvári tanár urét, se Orbán tanár urét. Ők már nem beszélnek. Mert adatott az embernek, hogy szólni tudjon, de az is, hogy aztán egyszerre megint ne tudjon szólni. Ahogy állok és

nézelődöm az előcsarnokban, a mellényzsebemhez kapok. A kis kulcsot keresem benne, a drótrácsos fekete tábla kis kulcsát, amely tábla itt lóg az előcsarnok egyik fülkéjében, s amelyre én, az önképzőkör titkára, rajzszöggel kiszögelem az önképzőkör ülésének e heti tárgysorozatát.

A kis kulcs nincs már a zsebemben, úgy látszik, most más az önképzőkör titkára.

Beljebb megyek a földszinti folyosóra, s az első lépcsőt most épp úgy elkerülöm, mint annakidején, mert az első lépcsőn a tanár urak járhatnak csak föl, s ha Oszkár, az ezermester, a fizikai szolga az első emeleten, meglátna és szólna gorombán, megint nagyon megaláztatnak érezném magamat, ahogy akkor és azóta is többször az életben.

Jobbkéz felől a Gyuri néni lakása van, a földszinti szolgálé, ahol az uzsonnát árulják tíz órától kezdve minden tíz percben, s ahol a vajaskenyérért való tolakodásban gyakran majdnem rányomtak a tüzes spórherdre, ami az ajtó mellett állt, amely egy vasalódeszkával volt a belső szobától elkerítve, ahol Gyuri néni állt a vajaskenyérrel és egyebekkel megrakott asztal mellett. Gyuri néni. Csak most ötlik eszembe, hogy ez nem rendesen egymás mellé tartozó két szó. Mindegy. Mégis Gyuri néninek hitták a szolga feleségét, aki néha, mikor nagyon tolakodtak, meg is ütötte a fiuk fejét, hogy már egy kicsit maradhassanak.

Balra fordulok, a természetrajz-terem felé, ahol Sajóhelyi tanár ur olyan furcsán mondta, különös magyaros kiejtéssel, a növények és állatok latin nevét. Tarrakszakum officinále, erre még emlékszem. Gyermeklánc, tarrakszakum, officinále, de csupa magyar *a* hangzóval, s ezt a szót, ha hangosan kellene kimondanom, nem is tudnám sohasem másképp mondani, csak úgy, ahogy Sajóhelyi tanár urtól hallottam. Vasvári tanár ur is olyan furcsán mondott valamit. Ezt: L' État c'est moi. Így mondta, pontosan: letász é moa. Egyszer, mikor mi már tudtunk franciául, a hetedikben, kijavítottuk. Vasvári tanár ur felnézett a könyvből, amelyből magyarázott, nagy türelmes szemei voltak s a fejét szemrehányóan ingatva mondta:

- Hiszen aszondom: letász é moa!

Ahogy a folyosó kőkockáin konganak a lépteim, önkéntelenül megakadályozom azt, hogy a sarkam lekoppanjon a kőre. Nem szabad nagyon kopogni, mert valamelyik tanár kijöhet a teremből, megkérdezni, hogy mit mászkálok, mért nem vagyok bent az órán, s akkor hirtelen kell hazudnom valamit, s hirtelen hazudni rossz, elpirulok; jó ha időm van készülni a hazugságra: ha az arcom hozzászokott, akkor nem kell pislognom a szememmel s az arc-csontom fölött nem érzek meleget.

És kószálok a földszinten és a lépéseim csak csoszognak és az érzéseim bizonytalanok, szorongók:

Tanár urak, tanár urak, elmentem és nem vittem semmit, visszajöttem és nem hoztam semmit. Ez-e az élet? Akkor sem értettem az életet, ma sem értem. Egyszer volt csak magyarázat erről. Egyetlenegyszer villant valami élém, amikor Péterffy tanár ur azt a Hölderlin-verset magyarázta, aminek a címe: Hyperions Schicksalslied. Nem is magyarázta, csak olvasta, németül és mondta az értelmét magyarul. És az utolsó sort többször egymásután elmondta:

Wie Wasser vom Klippe zu Klippe geworfen...

Hogy az ember úgy zuhan, mint a víz szikláról, sziklára alá. És ahogy mondta, érezni lehetett, hogyan zuhan a víz, sulyosan, magával tehetetlenül, loccsanva, tragikusan lejjebb és egyre lejjebb. És izgatott lett ettől a verssortól, lejött a katedráról, megállt előttem, aki az első padban ültem, fájdalmasan ismételte:

- Vom Klippe zu Klippe geworfen.

És megsimogatta a fejemet, reszketett a keze és a teste szinte hátratántorodott. Aztán mindkét kezével megkapaszkodott a fejemben és úgy tette hozzá:

- ...*ins Ungewisse hinab!*

Tompán és üresen. Magasból jött a víz és nagy-mélybe bukott. És Péterffy tanár ur visszament a katedrára és ezt mondta:

- Seenger, olvasd tovább a következő olvasmányt!

És Seenger olvasta a következő olvasmányt, azt hiszem Polikrátesz gyűrűjét és Péterffy tanár ur a két karjára hajtotta nagy fekete fejét és úgy maradt az óra végéig. Mikor csengettek, akkor fölvetette a fejét és a szeme csupa könny volt, úgy futott ki az osztályból.

Ez szerdán volt, a hét elején, német órán, és ha jól emlékszem, szombaton volt az, hogy Péterffy tanár ur a fiumei gyorsvonaton, a 'félreeső helyen' - így állt a lapokban - revolverrel agyonlőtte magát.

*

Fölrezenek. A folyosó végén egy fiu lépked óvatosan, egy másik fiu, aki szintén nincs bent a teremben. Jön felém és riadtan nézzük egymást.

És ahogy elér felém, a fiu, a másik fiu, egyszerre, azzal a jellegzetes mozdulattal, a mit csak a diák tesz a tanára előtt, meghajtja magát. Elöttem.

- Jaj! - szur a szivembe ez a mozdulat. - Eszerint én... én már... én már nem... Én nem vagyok már *másik* fiu. Ez a fiu, aki csak kívülről lát engem, különbséget lát maga közt és köztem; én már tanár urnak látszom, pedig reggel, amig szappanoztam az arcomat...

Kimegyek az iskolából. Kapkodó lépésekkel, mert minden hasztalan.

Öregszem mégis.

LEVÉL MESSZIRÓL.

1.

Az ember.

Néha mégis kétségbe kell esni rajta, hiába próbál meg az ember erős és reménykedő lenni. Ha lapokat olvas, akármilyen lapokat, az ő lapjaikat, az ellenségeket, vagy a mi lapjainkat és könyveket, a határon túlról és innenről: hajmeresztő, hogy mi áll bennük. Ez a három év, amelyhez hasonló három esztendeje nem volt az emberiség történetének, (nem nagyzással, szégyennel mondom ezt) mintha mégsem tanított volna bennünket semmire. Az emberek egy része, félek tőle, hogy nagy része, ugyanazokat beszéli és írja ma is még, amit a háboru előtt és a háboru legelején írt és beszélt. Nem veszik észre, hogy ami belevitt bennünket a háboruba és bennetartott ilyen sokáig, az, *ugyanaz*, nem lehet alkalmas arra, hogy kivigyen belőle bennünket. Attól tartok, hogy nagy százaléka ezeknek az embereknek még csak nem is érdekből cselekszi, amit cselekszik. Aki érdekből teszi, annak megvan az a mentsége, emberi mentség, hogy a maga érdekétől nem látja a világ érdekét. De aki számára nem szól ez az enyhítő körülmény, az egyszerűen olyan, amilyen a háboru előtt volt: ostoba, gonosz és gondolkodásmentes s hiába mondjuk ki szigorú ítéletben, hogy az ilyen ember megérdemli a háborút s hogy egyebet sem érdemel, csak háborút, ezzel az ítélettel mindig halálra ítéltük a többi embert is, aki másmilyen. Mert a mai háborút, sajnos, már nem lehet úgy viselni, hogy akinek tetszik, akinek szíve vágya, az tegyen eleget ennek az óhajának, a többi ellenben hagyja élni és másképpen gondolkodni e szent ügy felől.

Az emberiség igen tekintélyes hányada e háboru alatt sem változott. Ennél szomorubb tény nem nyújt a történelem, ha akárhogy' bujjuk és tanulmányozzuk is. E háborunál nagyobb leckét az emberiség még sohasem kapott és ime, borzasztó, rettegni lehet tőle, hogy nem tanult belőle. Még azt az egyet sem tanulta meg, hogy a háboru a legfőbb rossz; egész pontosan kimutatható, hogy a koleránál és pestisnél is rosszabb. És senkisem vetemedik arra a tébolyra, hogy a kolera és pestis létjogosultságát hirdesse vagy szükségszerűségét hangoztassa, míg a háborunak még most is vannak örültjei s milliószám vannak közömbösei, akik azt hiszik, hogy ha már benne vagyunk, nem kell tennünk semmit ellene, nyugodtan, vagy nyugtalanul, de be kell várni a végét.

Mivel pedig lehetetlen nem hinni az Emberben, különben meg kellene tenni a nagy, általános indítványt, hogy mind, akik két lábon járunk, találkozzunk különböző erdőkben, ahol teherbíró ág van elég s testületileg kötözzük fel magunkat s gyermekeinket is, az egy napos csecsemőtől kezdve, kötözzük magunk mellé a fákra, mivel, mondom, az Emberben nem hinni lehetetlen, biztosak lehetünk benne, hogy az elkövetkező korok embere, nem is száz, hanem már ötven, vagy még kevesebb év múlva, ha meg is érti ennek a háborunak az elejét (mert megérti a tévedést, amelyből származott), semmiesetre sem fogja megérthetni a harmadik és negyedik esztendejét, pontosabban, az orosz forradalom után következő eszetlenségét. Azt kell hinni, hogy az emberek közt járvány pusztított, valamely agyfene, melytől csak azok a szelid, jóságos dühöngők voltak mentesek, akiket az emberiség ez idő alatt is lipótmezőkön tartott kényszerzubzonyban s akik csak az ápolójukat akarták agyonverni, mert nem akarta elhinni nekik, hogy ők meg tudják állítani a napot. Ami gondolatnak sokkal józanabb és tiszteletreméltóbb, mint az a másik, hogy ez a háboru vezethet valamire.

Hogy egyetemek még most is diszdoktorságokat küldenek hadvezéreknek - mit bánom én, hogy a lyoni egyetem Joffrenak, vagy a kolozsvári Hindenburgnak! - ez is egyik sivár jele az emberiség gyógyíthatatlanságának, vagy a beléje esett kórság végzetesen nagy fokának. Azok az urak, akiket a Tudomány miatt etetünk s ültetünk, fel, fel, magasra, a katedrára - s a katedra magasabb emelvény, mint a trón - bebizonyítják, hogy rosszabbak a legutolsó tömeg-embernél, amikor megmutatják, hogy csak olyanok. Nekik, akiknek módjukban van az elmélet magasságából nézni a háborút, tudniuk kell mindent a háborúról. És nem tudnak semmit. Elfeledtek gondolkozni róla. Veszik, úgy, ahogy az események elébük öntik. Ha valaki elébük állana a flogiszton-teóriával és abban nagyszerűeket produkálna, akkor kinevetnék és azt mondanák:

- Eriggy már! Hol tartunk mi? Nincs szükségünk a te nagyszerűre a flogiszton-teóriában, mert nekünk már régesrég sokkal jobb és egyszerűbb teóriánk van.

Aki azonban a háboruban, az emberiség legtévesebb teóriájában, nyújt nagyszerűt, azt ők diszdoktorsággal tisztelik meg. Vagyis a tudósok - Európaszerte - háborus alapon állanak. Ezek a tudósok eltörlendők. Gyorsan kicserélendők más tudósokkal, akiktől legalább a jövőben, jobbat lehet várni: ha nem is a háboru elítélését hangosan, amihez, a gondolat közlésének szabadsága mellett, igen nagy erkölcsi bátorságra is szükség van, de legalább a hallgatást a háborúról vagy a háboru meg-nem-tisztelését.

Ó gyalázatos tudósok, mit szólnátok ahhoz, ha valamely falu tanácsa az emésztőgödrök kitűnő tisztogatóját a falu diszpolgárává tennék meg? (Nézzétek el e gusztustalan hasonlatot, de nincs olyan aljas és utolsó hasonlat, amely tisztább és nemesebb nem volna, mint a háboru). Nem mondanátok-e a falusi tanácsnak:

- Halljátok, buta emberek, nem az emésztőgödör tisztogatóját kell megtisztelnetek, hanem vízvezetékét kell építenetek s akkor nem lesznek emésztőgödrök, nem lesznek tisztogatók s nem lesz szükség ragyogó teljesítményre ebben az iparban!

Nem emlékeztek már arra a tudósra, aki rákiáltott a katonára:

- *Noli tangere circulos meos!*

Pedig azok a körök milyen csekély kincsecskék voltak ahhoz a kincsesházhoz képest, ami a ti fejetekben kellene, hogy már meglegyen! De nincs meg! Ti magatok toljátok a kört a katona lába alá, hogy tapossa meg. Mert többre becsülitek a katona erős lábát a ti gyenge fejeteknél.

S ebben az egyben van igazatok.

KÁVÉHÁZ.

A kávéház, amelyben reggelizem, nyilván csak ugyanolyan kávéház, mint a többi pesti kávéházak, de mert én a többit nem ismerem, nekem ez a magam kávéháza roppantul érdekes s okvetlen szükségesnek tartom, hogy érdekességeit kegyeddel is közöljem, kedves olvasó. Ez az én kávéházam egy nagy, füstös terem, alul asztalokkal és székekkel, felül stukkaturával és csillárokkal; a füst általában középén van. A füstben szokott mozogni a kávéház Gazdája, más néven Tulajdonosa, aki... mit csinálhat, ugy-e, a kávéház Gazdája és Tulajdonosa! A gyerek is tudja, hogy ezt: - gazdálja és tulajdonolja a kávéházat. Jó, ezt csinálja, de ez csak mellékfoglalkozása. A fő az, hogy a Tulajdonos hangosan veszekszik folyton alkalmazottaival oly hangosan, hogy erről, ha akarok, ha nem, feltétlenül tudomást kell szereznem, hacsak vattát nem dugok a füleimbe. Ám vattát most nehéz beszerezni, s ha nekem volna is hozzá protekcióm, nem teszem, mert a vattát, mint orvosi műszert, nem akarom elvonni a szenvedő emberiségtől. Ha már másként nem tudok segíteni ezen az emberiségen, pedig nem tudok, legalább annyit megteszek érdekében, hogy vattát, kötszert, gyógyszert lehetőleg nem veszek igénybe, s legalább ezzel hozzájárulok ahhoz a legelemibb állampolgári kötelességemhez, hogy a háborút az emberi kor legvégső határáig, Isten dicsőségére, meghosszabbítsam.

Ezért hallom egyre, hogyan veszekszik a Tulajdonos alkalmazottaival. Igazat adok a Tulajdonosnak: néha én is veszekszem az én alkalmazottaikkal otthon. Hogy ehhez nem hívok vendéget? Nem kell ilyen szigorúan venni. Ahány ház, annyi szokás, ebben a házban így szokás, s csak akkor volna némi halvány jogom a tiltakozásra, ha e házban meghívott vendég volnék. De nem vagyok az; az ördög se hívott ide engem, csak éppen bejöttem egyszer reggelizni és itt ragadtam, mert igazuk van azoknak, akik hirdetik, hogy az embernek valamely országhoz, valamely megyéhez, faluhoz, családhoz, párthoz kell tartoznia, hogy fix módon el legyen helyezve az életben. Nos, az embernek egy kávéházhoz is tartoznia kell. Szükséges, hogy az ember *stamm* legyen valahol, mert ez különbözteti meg legjobban az állattól. Az állatnak négy lába van és azzal kimegy a legelőre, az embernek csak két láb jutott, de e kettővel kávéházba megy be. Ennek a neve: fejlődéstörténet, amely tudománynak valamennyi többi adata bizonytalan még, ez az adat azonban, melyet az imént följegyeztem, egész biztos, s nem hiszem, hogy valamikor is megdönthetővé válnék.

A Tulajdonos veszekszik alkalmazottaival, közben én ülök és írom, hogyan csinálja ezt ő, s erre egy kedves barátom azt szokta mondani:

- Magyar írók otthonukban.

Azonban egész lényegtelen, hogy mit mond az én kedves barátom, lényeges, hogy ebbe a kávéházba nemcsak én járok reggelizni, hanem egy miniszter is.

Mért írom ezt ki?

Több szempontból, melyek közül az első, hogy az utóbbi időben divattá lett lapba írni, hol tölti és mivel a miniszter az ő estéit. Nagyon helyes. A miniszter szó latinul szolgát jelent, vagy valami olyast, nevetséges volna, ha magyarra kegyelmes urnak fordítanók. A cimkórság, mihelyt nem engem cimeznek, elítélendő és én még azt is sokallom, hogy a francia minisztereket Monsieur le Ministrenek szólítják. *Contradictio in adjecto*: Szolga Ur! Ki hallott ilyen bolondot? Sőt sokallom a minisztertől a Citoyen címet is, amit a francia forradalom adott meg neki. Citoyen, vagyis polgártárs ur, aki olyan, mint a többi polgár. A miniszter azonban hivatalból van kirendelve, hogy szolgálja a többi polgárt, cimezni tehát csak úgy kell, ahogy az ember a szolgálait általán cimezi: a keresztnevén, ami elé vagy ezt kell tenni: *hallja*

vagy ezt: *nézze csak*. Nagyméltóságu-miniszter-ur-kegyelmes-uram helyett tehát a miniszter megszólítása így hangzik: Hallja Sándor, vagy: Nézzé csak, Móric!

S a miniszter valóban ne töltse éjszakáit sehol és senkivel, hanem menjen haza, feküdjön le és álmodjon hazája üdvéről. Csak ezt teheti, s ha nem ezt teszi, akkor könyörtelenül ki kell írni a lapba, ahogy én kiírom, hogy a miniszter itt-mellette a kávéházi asztalnál, reggelizik. Ha ránézek: mindig megbotránkozom. Nézd csak ezt a felfuvalkodott oligarchát! Kinyitja a száját és a kanalat, amiben a tea van, a fogai felé tolja! És az arcán, e közben semmi, de semmi sem látszik abból, hogy álmodnék hazája üdvéről. Meg van ez az ember örülve! Mit képzél ez? Itt pazalja a haza drága idejét, amelynél pedig becsesb klenódium nincsen! Hiszen minden percre szükségünk van, hogy a háborút az emberi kor legvégső határáig, Isten dicsőségére, folytathassuk. Hallja, János! nem érünk mi arra rá, hogy maga reggelizzen! Nincs nekünk arra időnk, hogy maga töltögesse éjszakáit! Tessék éjtnapot egygyé tenni, ahogy' mondani szokás, tessék minden erejét összeszedni arra, hogy gálád ellenségeinket legyőzhessük, s ha majd ez meglesz, *akkor* üljön asztal mellé és foglalkozzék táplálkozással, s ugyanakkor megengedheti magának azt is, hogy egy öntől különböző nemű ember ajkait csókkal illethesse. De ha *addig* értesülnék ilyesmiről, el lehet készülni rá, hogy könyörtelenül lerántom önről a leplet, mert régen tul vagyunk már azon a csacsiságon, hogy ami négy fal között, zárt ajtó mögött történik, az magánügy. Hogyne! Ha *én* csinálom. De ha miniszter csinálja, akkor az más; én sem türom, hogy a cselédem, a szobájában, ha belülről magára zárja az ajtót, férfi-látogatót fogadjon.

Vagy türom?

Most már nem emlékszem rá, a háboru kicsit megzavart és kezdek nem tisztában lenni a legszimplább alapfogalmakkal. Nem baj, a többi emberek sincsenek már tisztában velük, s remélem, hosszú idő beletelik, míg helyreáll az a régi zürzavar, amely legalább ezeket az alapfogalmakat tiszteletben tartotta.

Mert hogy is állunk például a csókkal, melyet fentebb említettem? Azt hittem, hogy ez már rendezve van. Meglátni és megszeretni eddig is csak pillanat műve volt. Egy másik pillanat művét képezte azonban a csók. Meglátni és megszeretni nyilvánosan is lehetett, de a csók és a nyilvánosság azelőtt nem fértek össze. Leszámítva hitvesek pályaudvaron váltott bucsu- és üdvözlési csókjait, de amiknek inkább korom-, mint csók-izük volt, s leszámítva az izléstelen-ségi csókot, amit, vendégek jelenlétében, gyöngéd férjek szoktak váltani feleségeikkel, persze otthon, a családi fészekben, vagy ha férj és nő meghivottak: rokoni és baráti körben. Én, aki kaján, gonosz és rosszhiszemű ember vagyok, s az emberiség legnagyobb értékeit, mint aminők Vallás, Morál, Háboru, nem tudom kellőképpen méltányolni, én, mondom, ezeket a csókokat is émelyedő szemmel néztem, de nem kívánom e romlásba magammal hurcolni még lobogni és lelkesedni tudó embertársaimat...

Az olvasó itt azt kérdi, s nem jogtalanul kérdi, hogy mi köze ennek a kávéházhhoz? Csók és kávéház? Vagyok-e olyan írásművész, hogy e két diszparát fogalom közé hidat építhessek? Nem vagyok. Bevallom gyengeségemet, sohasem hittem, hogy ha kávéházban elmélázom, akkor a csókról is mélaságok jutnak eszembe, bár az irodalomban a legszélesebb körű mélá-zás lett divatos, s egyik író társam, a híres Méla Málé, ha délben ír, már a reggeli kávéjáról is csak eme klasszikus idézet kapcsán tud megemlékezni:

- Régi dicsőségünk, hajh, hol késel le az éji homályosságban?

(Tudom, hogy ez az idézet hamis, s eredetijében nem így hangzik, de ez éppen jellemző erőm. Nevezett író társam ugyanis mindig rosszul emlékszik, vagyis csupa olyan dologra emlékszik, amire nem emlékszik. De mert ebből él, én még ezt sem veszem zokon tőle...)

Vissza a kávéházba, a csókhoz!

Reggelizem. Velem szemben egy kedves és igénytelen asszonyka ül, egyedül. Egyszerre csak egy férfi érkezik, katonaruhában, mellén érmekkel. Látszik a férfin, hogy egyenesen a harcterről jön. Az asszonyka meglátja, a szeme felragyog.

- Pista! - mondja gyöngéden.

- Fiacskám! - mondja a férfi gyöngéden.

És megcsókolják egymást. Hát nem gyönyörű ez! A férfi tán évek óta küzd a becsület mezején, s a nő, a párja, a hitvese, szorongó lélekkel várja, várja haza. Itt a kávéházban várja. Itt a kávéházban látják meg egymást, több esztendei távollét után először. Itt a kávéházban ömlik el a tikkadt ajkakon sok-éves nélkülözés után a felujult mézü hitvesi csók édessége... Hát nem gyönyörű ez!

Egymás mellé ülnek és beszélgetnek. Gyenge legény vagyok én ahhoz, hogy ábrázoljam azt a kedves vágyat, amely az arcukon tükrözik, hozzám hallatszó susogásukat rekedtté teszi. S ha már a szó és a szem ellankadnak, ajkuk ismét egymás felé közeledik és csókban forr össze. Többször egymás után. Ők csinálják, én nézem. Itt, a kávéházban. Hát nem csodaszép-e ez! Hát nem volt-e érdemes a háborút megüzenni, fenntartani mindeddig, hogy ez lehetséges legyen? S nem kell-e folytatni az emberi kor legvégső határáig, Isten dicsőségére, hogy az emberek az ilyesmiről le ne szokjanak?

Ó, áldott a perc, melyben születtem! Ó, áldott a lelkem, mely még reszketni tud, mint hurja a hárfának! Ó Ember, áldott hárfá, melyen a Természet legszebb melódiáit hárfázza!

Nagyon meg vagyok hatva, kedves olvasóm... kibuggyan a könny a szememből... halkan törlöm le egy papírszalvétával.

AZONNAL JÖVÖK.

Történet a nagy háborúból.

Volt egyszer, hol nem volt még a Rákóczi-uton tul is volt egy Kerepesi-uti kereskedő, vidám, ifju legény, tele életkedvvel és üzleti fortélyokkal. Nem nagy boltja volt ennek a kereskedőnek, csak kicsi, de abban, egy-két segéddel, mindig közmegeledésre szolgálta ki az ő publikumát. Mikor a háboru elkövetkezett, a segédek bevonultak katonáknak, főnökük nem vonult be, uj segédek nem kapott, de mert agilis férfiú volt, ő maga állt a boltjában napestig, s ha ebédre, vagy egyéb dolgok elintézésére el kellett mennie üzletéből, egy kis táblát akasztott a bolt ajtajára. „Azonnal jövök” - ez állt a táblán, s a derék boltos jött is mindig azonnal.

Igy élt, éldegélt, vidáman és megeledetten, ha sorozás volt, elment a sorozásra, ha szemle volt, elment a szemlére, mig egyszer névtelenül föl nem jelentették. De följelentették, ami az emberekkel mostanában elég gyakran megtörténik. Detektiv jött el érte és vitte el oda, ahová mennie kellett. A derék kereskedő ment is a detektivvel, de kiakasztotta boltja ajtajára a táblácskát: „Azonnal jövök”. Azonban ott, ahová ment, megállapították, hogy ő csak tévedésből nem katona, tulajdonképpen, ha jól megnézzük, igenis katona, mingyárt őrizet alá vették, mingyárt el is szállították vidékre, ahol kiképezték, s bizonyos idő elmultával a menetszadba is betették. Utazott a vonaton a mi barátunk, megérkezett egyik harctérre, s hamarosan még tovább is utaznia kellett; oda, ahonnan, Hamlet szerint, „nem tért meg utazó soha”. Egy gránát megölte az agilis kereskedőt...

November elsejéig csüggött boltja ajtaján a kis felírás: „Azonnal jövök”. Ha nem volna azon a pesti uccán olyan nagy éjszakai forgalom, olyan nagy világosság, talán látni lehetne éjfélkor, hogy az agilis kereskedő csakugyan jön, csukaszürkében és fehér lepedőben, s körülnéz a boltjában: rendben van-e minden, s főként, hogy ott-e még a tábla, ami megmondja, hogy itéle napján valóban sietősen visszajön ő még.

GRAJNA.

- Halotti beszéd Greiner Jenő újságíró társam felett, aki meghalt a háború negyedik telén gyomorbetegségben. Tehetséges ember volt; egyéb életrajzi adatot nem tudok róla. -

Kedves Grajna bácsi, névrokonom, sőt valóságos rokonom, valahonnan, valamelyik dunántúli megyéből, újságíró kollégám és embertársam, engedje meg, hogy a maga sirja szájánál elgondolkodjam és amit gondolok, le is irjam, bár ez épp olyan hiábavaló, mint az, hogy maga meghalt, vagy az, hogy én élek. Bocsássa meg, hogy a temetésére nem mentem el, de maga sem volt ott, hiszen maga józan és hidegszemű ember volt, Grajnám, maga tudja, vagy tudná, ha még élne, hogy a sovány, szürkefejű tetemhez, amit a most nagyon hideg sirba sülyesztettek, magának épp oly kevés köze van, mint nekem, s hogy a maga lényéből több van bennem, mikor e sorokat írom, több, minden kártyapartnerében, aki sajnálta, hogy nem játszhatik magával kaszinót, több az újságok tizenkétsoros siratójában, mint abban a koporsóban, amit nyilván a Jókai-lepellet takartak le és, nyilván, nagyon szépen elbucsúztattak.

Nem vagyok meghatva, Grajnám, ne csufoljon ki, tényleg nem vagyok meghatva, mert a halál sohasem megható, legföljebb a körülményei lehetnek azok. Mi érzelmes lehet a pontban, vagy a vonásban, ami a mondat után kerül? A mondat maga, vagy a vége, az elhalkulása lehet megható, de az, hogy a mondat nincs tovább, - hát nincs, nincsenek végtelen mondatok, s a mondat akkor is véget ér, ha sem pontot, sem vonalat nem tesznek utána. Maga ezt épp úgy tudta, mint én; talán közös vérünk adta azt a sok közös gondolatot, amiket én magában sejtettem és megbecsültem, bár az élet mindig sürgős és sietős, vagy fáradt és petyhüdt lévén, tizenöt óv alatt egyetlenegyszer sem volt időm rá, hogy ezt magának megmondjam, de nem baj, maga úgy is napirendre tért volna az én érzéseim fölött, mert maga azt is tudta, hogy az érzések sem jelentenek semmit, egyáltalában semmi sincs, ami valamit jelentene. A tizenöt év kevés volt ahhoz, hogy mi ketten, akik cinikus túskeburokban éltünk egymás mellett, közeledjünk egymáshoz, vagy megnyiljunk egymásnak. S ha ez megtörtént volna, akkor sem változtatna a helyzeten: maga, Grajnám, meghalt és nem hallja, mit beszélek és én élek és a többiek, akik szintén élnek, azok sem hallják meg, ha mondok valamit.

Ó Grajna bácsi, ötvenhárom évet élt, mint a lapokból látom és az abszolút újságíró életet élén, most, a hantdübörgés után, kérdem: élt-e ötvenhárom percet? Tizenöt év óta látom a maga furcsa, szürkefejű, kicsit görnyedthátú alakját közöttünk és láttam, hogy semmit, de semmit e világon nem akar. Nem voltak vágyai és nem voltak céljai s ha voltak, tudta róluk, hogy nem érdemes fáradni értük, hát lemondott róluk és úgy élt, hogy a másnapba soha bele nem nézett. Sokszor beszélgettünk és nem emlékszem rá, hogy beszélgetéseinkben egyetlenegyszer előfordult volna ez a szó, hogy *holnap*. Maga tudta, hogy nincs holnap és nincs tegnap, csak ma van s aki a tegnapi mereng vagy a holnapra álmodik, a másnap is kicsúsztatja maga alól s azt az egy napot is elveszti, ami rendelkezésünkre áll. Viszont maga ezzel az egy nappal sem törődött, mert azt is tudta, hogy ez az egy nap is bizonytalanul mosódik a tegnapi és a holnapba s az ember létének legpozitívabb pillanata tán az, amikor krétával fölírja a vonást, mert megnyerte a kaszinó partit, vagy felrajzolja a gömbölyű bummedlit, mert elvesztette. Mit nyerünk és mit veszünk, Grajna bácsi? Semmit, ugye, csak vonásokat és bummedlikat, amik szintén hiábavalók, mert jön a spongya s letörli őket.

Maga mindent tudott, Grajna bácsi, igazán jól tájékozott volt az élet adataiban, de mindig láttam, hogy nem törődik ezekkel az adatokkal. Az újságíráshoz illik tudni minden dolgokat, de ha nem tudják őket, ami szintén szokás, akkor sem történik katasztrófa. Maga felvilágosította az embereket, ha nem jól tudtak valamit, de aztán, ha nem hajlottak a helyesebb adatra, nem erőlködött, kurtán befejezte a vitát, megmondta az illetőnek, hogy számár, de aztán nem

bánta, hogy a számár továbbra is számár marad. Mert, magának volt igaza, Grajnám, ha maga bánta volna: akkor is az maradt volna az illető. Szeretett vitázni velem és másokkal, de inkább a vita kedvéért, mert a vita, amíg tart, pozitív valami, ellenben az igazság - hogy van-e, nincs-e, s ha van, akkor milyen: ki tudná megmondani. Mégis maga kedvelte az igazságot, föl is említette sokszor, de azt hiszem, nevetett volna azon az emberen, aki az igazságért meg akar halni. Maga tudta, hogy az ember élete céltalan, nem lehet tehát az embernek halála számára sem célokat kitűznie. A hazugságot nem állta, meghallgatni nem szerette, de elment mellette, legföljebb a véleményét mondva meg róla, azonban a hazugságot is csak tudomásul vette.

Maga nem élt jól, nem is akart jól élni, tudván, hogy a jólélésért való fáradozás teszi ki aztán azt, hogy az ember rosszul élt. Maga szegénységben halt meg, mert nem is igyekezett soha valamit szerezni. Egyenesen ment az iránytalan pályán. Az ujságírásén, melyen, aki tisztessen szerez, csak ellenségeket szerezhet. Maga lemondott a szerzésnek erről a feléről is. Grajnám, úgy néztem, hogy magának annyira nem volt semmije, hogy még ellenségei sem voltak. S mert barátai az embernek nem is lehetnek, én, aki most, mint számvizsgáló, nézegetem a maga életének számadását, megadom a felmentvényt és elcsodálkozom azon, hogy mégis volt valamije, gyomorbaja volt s lám nem kell hogy bármije is legyen az embernek: mert ez az egyetlen tulajdona megölte magát.

Maga érdeklődött is, Grajnám, tudom, hogy minden érdekelte, állandóan körültekintett a világban, hogy magának és másoknak be tudjon számolni mindenről. De minden egyformán érdekelte, vagy így is lehet mondani: voltaképpen semmi sem érdekelte. Nem épített magából hidakat a világ felé, mert tudta, hogy nincs hiábavalóbb hidépítő munka. Az ember, a központi pillér, beomlik és a legszebb hidak összedőlnek, még akkor is, ha a világ megcsodálta őket, hát még: ha senki sem törődött velük! Gyanakszom, hogy maga azt is tudta, hogy ezeken a hidakon senki gondolatai nem járhatnak, csak azé, aki felépítette őket. Maga csak mozgott a világban és nem láttam, hogy köze lett volna hozzá. Maga nem hatott a világra, de a világot sem engedte magára hatni. Maga azok közé a kevesek közé tartozott, legalább én úgy néztem, akiknek mindegy, hogy most élnek-e, vagy hogy ötszáz vagy ezer év előtt éltek. Megint csak ne nevéssen ki: ez nem valamely misztikus gondolat, hanem egyszerűen ezt jelenti: Vannak emberek, akikben egy életen át sajog, hogy nem előbb, vagy nem utóbb születtek. *Akkor*, úgy érzik, jobban érezték volna magukat. Vannak olyanok, akik csak éppen abban az életben vannak jól elhelyezve, amelyben élnek, viszont néhányan, akik az Egyforma Ember komorságát és közönyét hordozzák magukban, s akik tudják, hogy az élet mindig ugyanaz és ugyanannyi csak (körülbelül semmilyen és semennyi), s hogy mindegy, hogy ezt a részét ki mikor kapja ki, a csontváz öt kézbutykében így is, úgy is semmi sem marad. Maga ezt is mintha tudta volna, Grajnám, és nekem, miközben küzködtem másokkal és vívódtam magammal, e tizenöt év alatt mindig jól esett, ha a maga nemváltozó alakját láttam magam előtt fölmerülni.

- Ime, - mondtam - nincs baj. Ha az ember lemond a mozgalmasságról, amely ugyis csalt járás-helyben, akkor minden rendbejön, visszaülhet Grajna mellé és nyugodtan élélhet mindhalála napjáig, mert folyton láthatja, hogy még csak nem is mindegy minden, hanem még annál is kevesebb.

És ebben most már nincs változás. Hiába halt meg, Grajna bácsi, én ezentul is visszatérek magához, vagy ahhoz az emberhez legalább, akit én a maga szürke sűrű szemöldöke mögé képzeltem. Aki, lehet, egészen más volt, mint amilyennek én láttam, s mint amilyennek itt ábrázolni próbáltam. De maga, Grajnám, nyilván ezért sem haragszik, maga, ahogy én összeállítottam magát magamnak, biztosan azt is tudta, hogy a világ és az emberek nem olyanok, amilyenek, hanem csak olyanok, amilyeneknek látom őket. Tehát nagyon-nagyon sokfélék,

mert hiszen nagyon sokan nézik őket. Lehet, hogy ott, ahol én józan közönyt láttam, ott sirt és jajongott az elnyomott élet, fuldoklott a lázongó igazságszeretet, hörgött a vágy és az akarat.

De ha így lett volna, akkor sem esett semmi rettentő. Emlékszik, Grajna bácsi, a szerkesztői üzenetek refrénjére: ‚Közölhetetlen.‘ Maga tudja, hogy ez általában az emberekre vonatkozik. Egyik ember a másikkal közölhetetlen. Ezt még nem tudják az emberek és kétségbeesett erőfeszítéseket tesznek: szerelem, irodalom, háboru ezeknek az erőlködéseknek a nevük, amik, sok tizezer év óta, egyetlenegy embernek a héját sem tudták feltörni a másik ember számára.

Igy eshetett meg, hogy talán másképp ábrázoltam magát, mint amilyen lehetett. Akkor, mielőtt elbucsuznám magától, bocsánatot kérek, vagy csak kérnék, ha volna kitől. De nincs, Grajnám, maga tudta, hogy nincs. Millió év a világ és mi nem találkozhatunk többé! Hiszen az élők sem találkoznak egymással, még akkor sem, amikor azt hiszik, hogy együtt vannak és egymásban élnek. Isten megáldja, Grajnám; magának nincs szüksége rá, engedje meg, hogy magamnak kívánjam, ami magának már fölösleges: Nyugodjam békével.

A KÖPÖNYEG.

A villamosban, este tizenegykor, a nyugati előtt. Fáradt emberek ülnek a padokon, fáradtak és közömbösek; egész nap izgultak és érdeklődtek, most megy kiki haza, hogy a párnára tegye a fejét, aludjon és álmodják arról, mi volt tegnap, mi lesz holnap, vagy holnapután, vagy mégazután, mert sok nap van, az élet hosszú és hosszadalmas. Mielőtt a kocs elindulna, még egy baka is fölszáll, botra támaszkodva megy végig a kocsin, leül a sarokba és külön gonddal helyezi el a lábát. Sebesült. Nini: egy barna köpönyeg van rajta, barna, nem csukaszürke, nem két sor gombbal, hanem csak egygyel, a közepén. Barna köpönyeg... Ó, hiszen ez a köpönyeg orosz katona köpönyege! A baka ül a helyén, de nem nyugodtan ül, mint a többiek, hanem izgatottan; meg-megmozdul és tekintete ide-oda fut... a kocsin. Szeretné, ha tudná... ha tudná, hogy a köpönyeg orosz, nem az ő köpönyege, hanem az ellenségé. Istenem, a lábán a sebe, az ő sebe, és a hátán a köpönyeg, az orosz katona köpönyege. Messze kellett azért elmenni és sokat kellett elviselni. Marsolni egész nap, feküdni a földbe vájt takarásban, szoritani és elsütni a puskát, hallgatni, hogy' füttyöl a golyó a sánc fölött, hogy' pukkan szét a shrapnell, hogy' nyög a szomszéd, talán utolsót; aztán előre kellett futni, bajonét a puskán, rohanni a szántáson át, arra ahonnan még egyre lő az ellenség, a szomszéd elbukik, mintha megbotlott volna, a másik szomszéd is... aztán az ellenség felugrál és fut hátrafelé, fut, fut, lövünk utána, már ott vagyunk, ahol az imént ő feküdt, a felásott puha földben... az ellenség már messze jár már újra ledobban a földre és leássa magát és tüzel... és az én katonám, aki itt ül a villamos sarkában, most, ott, az orosz árokban kapja a golyót és odaesik az orosz halottak mellé. Csak így lehet orosz köpönyeghez jutni. A bakának. Én vehetek itthon valakitől, de a bakának el kellett menni érte az orosz halottak közé. És mégse tudja mindenki, hogy ez így volt, hogy ez a köpönyeg ezt beszéli. Gyerekek: nézzétek már a köpönyegemet, hiszen azért véreztem, hogy nézzétek és hogy elmondhassam, mit jelent ez a köpönyeg. Barátaim, urak, emberek, ne izéljete, ne hiuság, de hát igazán... ha az ember elmegy egy ilyen köpönyegért, oda, na, igen messzi... és úgy is történhetett volna, hogy most nem én ülök itt *annak* a köpönyegében, hanem *az* utazik a moszkvai villamoson az én köpönyegemben... hát látjátok, mert az is lehetséges; de elhoztam a köpönyeget, rajtam van és ti milyen tudós emberek, vagytok, mindenféle ujságokat meg könyveket olvastok és nem tudjátok, hogy micsoda köpönyeg ez a köpönyeg?

De csak én nézem a köpönyeget, a másik sarokból; a baka nem látja, hogy nézem. A kalauz elmegy előtte, látszik a baka arcán, hogy azt várja tőle, hogy nem ismer rá a barna köpönyeg miatt, azt mondja neki, hogy nem katona, váltson jegyet... és akkor meg lehet mondani, hogy nono, azért mert ez a köpönyeg orosz katona köpönyege... azért még katona ám az ember, vagy hogy éppen azért katona. De a kalauz egy szót se szól, odébb megy, rendes köpönyegnek tartja a köpönyeget és azt mondja:

- Oktogon-tér!

Csak ezt. Nem mondja: ejnye vitéz ur, hát elvette tüle, attul a fene oroszul? Nem mondja, hanem csak ezt mondja:

- Oktogon-tér!

És mert Oktogon-tér, le kell szállnom, de előbb széles mozdulattal visszaintek a baka felé, rámutatok a köpönyegre és mondom:

- Orosz, mi?

A bakának megsugarasodik az arca, a száját kitátja a boldogságtól, mondani akar valamit, de hirtelen nem tudja, hogy mit kellene. Leszálok és a gyalogjáróról visszanezek a kocsiba.

Mindenki a köpönyeget nézi. A baka felhajtja a köpönyeg gallérját. Piros paroli van a galléron, két piros stráfocska a barna orosz köpönyegen.

KALANDOK EGY FORINTTAL.

1. *Mikor nincs.*

Baktatok az éjszakában, szomoruan, az orrom után. Egy autó nagyot töffen az uton, erre felkapom a fejemet és, négy lépésre magam előtt, egy embert veszek észre. Valamikor jó sora volt, aztán nem volt jó sora, aztán elzüllött, rongyos lett, apró csalásokat követett el, talán lopott is... Nem tudom, nem emlékszem rá, nem szívesen jegyzem meg ezeket az adatokat. Évenként egyszer-kétszer találkozom vele, olyankor megszólít, valami hosszú történetet ad elő, ami sohasem igaz, de ami, nagyon helyesen, azzal végződik, hogy valamely kis pénzösszegre volna szüksége. Én mindig készen tartom a forintot és szeretném megmondani, hogy a történetet *ne* mondja el, nem azért, mert úgy sem igaz, hanem mert a forintot ugyanis átadom, tehát - voltaképpen - ingyen hazudott, és ingyen alázta meg magát, amire, nincs szükség, hiszen a lényeg az, hogy neki *kell* a forint: az igazán igaz. De ha szólnék neki, akkor megsérteném vele, mert úgy tünnék fel, mintha nem érdeklődném a sorsa iránt s a lecsuszott emberek csak másodsorban akarnak segítséget, elsősorban azt akarják, hogy érdeklődjünk a sorsuk iránt. Milyen bolondság! De valószínűleg az emberi természetben gyökerező.

Most is nyulok már a zsebembe, hogy kivegyem a forintot, s abban a pillanatban kiveri a tűz az arcomat és elkezdem rosszul érezni magamat. Nincs nálam forint, nincs nálam egyetlen krajcár sem; a pénzemet otthon felejtettem az asztalomon.

Az én emberem, noha előttem megy, észrevesz már, és látom, hogyan lassítja a lépését, hogy én utolérjem és ő megszólíthasson. Halk lépéssel maradok el tőle és átmegyek az ucca másik oldalára, mert világos, hogy most nem szabad találkoznom vele. Ő elmondaná azt a históriát és én azt felelném rá, hogy, kérem, megbocsásson, nincs nálam pénz. Elhiheti-e? Nem. Mert husz eset közül tizenkilencben ezt felelik neki a többi emberek, és pedig olyankor, amikor *van* náluk pénz. Ezt a feleletet hát ő már ismeri és tudja, hogy csak kibuvó.

Igen, igen, átmegyek a másik oldalra, de ahogy aggódva visszanézek: látom, hogy ő is ájtött, vagyis okvetlen meg akar fogni, okvetlen meg akarja szerezni a forintját. Biztosan nagyon kell neki. De ha nincs nálam! Befordulok a körut egy egészen sötét mellékuccájába, és mikor ott az első sarkot elérem, még egyszer befordulok és elkezdek szaladni, ahogy csak tudok.

Zihálva futok, nehézkesen, elszoktam már a futástól, de muszáj futnom. Miért? Nehogy ő meglássa, hogy futok. Vagyis, mire ő arra a sarokra ér, én már eltűnnek az utcából. Ha látja, hogy futok, akkor nagyon-nagyon megbántottam vele, hiszen az, hogy a másik oldalra átmentem, hogy befordultam a kis-uccába: lehet véletlen is. De hogy futok, felnőtt ember, éjszaka, az uccán futok, ez már nem véletlen: biztos hogy ő előle futok...

A fordulókat következében újra kint vagyok a köruton, a szívem kalapál, a halántékom lüktet, a szemem zölden karikázik. Hátha mégis látta, hogy futok; akkor nagyon elszégyelte magát. És nem kiméltem meg a rossz érzéstől, amitől pedig meg akartam kimélni, hisz ha találkozom vele és megmondom, hogy nincs nálam pénz, s ő nem hiszi el, akkor ugyanazt érzi, amit most érez, amikor látja, hogy szököm előle. És ezt az egészet nem lehet neki elmagyarázni, mert túl szavakon és túl érzéseken: neki *kell* a forint, és én nem adom a forintot. Tehát neki van igaza. Nekem kötelességem a forintot magamnál hordani, nem magam miatt, nekem nincs szükségem rá, nincs, mert *van* forintom, de ő miatta, neki kell, mert neki nincs. Jogom van a magam forintját otthon felejtetni, de nincs jogom az övét.

Milyen komplikált dolog ez és milyen nagyon szomorú!

2. *Mikor van.*

Kenyerem felét már megettem, de még nem láttam tolvajt szemtől-szembe és nem láttam még, hogyan lopnak. Tegnap azonban a véletlen pótolta e hiányosságát tapasztalatomnak.

Az uccán találtam egy üres, fekete bőrszényt és betettem a felsőkabátom külső zsebébe. Aztán, bent a villamosban, miközben az összehajtogatott ujságot kotorásztam elő a zsebemből, kezembe került az erszény. Megnéztem, visszatettem. Két sarokkal odébb a mellettem ülő fiatalember (nagyon csinos, jóformájú fiú volt) belenyult először a saját zsebébe, onnan rekognoszkálta az én zsebemet, s mert úgy látszott, hogy nem figyelek oda - de odafigyeltem, nem érdekelt az olvasmány - belenyult az én zsebembe és kihálászta a fekete erszényt. Nagyon ügyesen. Ha valóban olvastam volna, aligha veszem észre. Az erszényt elhelyezte a saját zsebében, de a nadrágja zsebében. Ez az egész procedura úgy egy sarkot vett igénybe. Még egy sarkot nyugodtan ült mellettem, aztán leszállt. Én is utána. Ment be a mellékuccába, meg akarta nézni, mi van az erszényben. Már nyult is a nadrágzsebébe. Közben én hátulról megszólítottam:

- Nagy csacsi maga.

- Kérem - mondta ő, a tolvaj.

- Nincs semmi abban az erszényben.

- Melyikben? - kérdezte ő már némi szemtelenséggel, mert látnivaló volt, hogy rám ismert.

- Abban, amelyiket maga elloptott tőlem.

- Kérem, én nem loptam - felelte elég bizonytalanul.

- Ahogy vesszük. Amennyiben a zsebembe nyult érte és onnan kivette az erszényt, annyiban ellopta; de amennyiben az erszény nem volt az enyém és semmi sincs benne: annyiban nem lopta el.

A tolvaj rándított egyet a testén, mint aki futni akar.

- Ugyan ne fusson - mondtam neki. - Látja hogy nem akarok semmi rosszat.

- Nagyságos ur... Én igazán...

- Hagyja már. Mondja, jól megy maguknak?

Nézett rám, hogy hátha mégse lehet erre a kérdésre felelni. Hátha civilbiztos vagyok. De aztán felelt:

- A fenét megy jól, nagyságos ur. Hát hiszen tetszik látni. Ilyen jól öltözött uri ember... és mégis üres az erszény...

- Na igen, mert nem az enyém - védekeztem én.

Erre nem felelt. Látszott, hogy most már nem is hiszi, hogy valami sok pénz lehetne nálam. Megnyugtattam:

- Nem hordom erszényben a pénzemet. Csak úgy a zsebemben van. Biztosan a magáé is.

- Persze.

- És nem érezte, hogy az erszény üres? Hiszen kitapogatta.

- Éppen az a jó erszény, nagyságos ur, amibe nincs aprópénz. Abban összehajtogatott papírpénz lehet. Sok is.

Kivette az erszényt - most már bátran - és nézegette. Silány jószág volt. Nyultam feléje, visszaadta. Erre egy papírförintot tettem bele és úgy nyújtottam át a tolvaj urnák. Örült neki.

- Nekem tetszik adni!

- Magának. Mert különben hiába dolgozott.

- Köszönöm - mondta és aztán, egy kis idő múlva, miközben az Almássy-térre értünk, megszólalt:

- Nagyságos ur, mért nem tetszik mondani, hogy ne lopjak?

- Mért mondanám? - feleltem én. - Ha egyszer az a foglalkozása. Szegény embertől ugyse lop, mi?

- Ó, mit tetszik gondolni!

- Hát akkor csak tessék, fiam, lopjon tovább.

- Ezt tetszik mondani?

- Ezt. Kevés haszna van a világnak abból, ha én most magát, egyetlent, lebeszélem.

- Igaz - mondta a tolvajom. -

- Isten vele - bucsuztam tőle és nyujtottam a kezemet. Ez nagyon tetszett neki.

Kezet fogtunk és úgy váltunk el.

Mikor visszanéztem, láttam, hogy nézi az erszényt, hátha mégis van benne összehajtott papírpénz, azon a forinton kívül is.

De azt már én is megnéztem, nagyon jól, mikor az erszényt találtam.

MÁS.

Hallottam elvi jelentőségű vitában, vagy olvastam vastag könyvben, már nem tudom, hogy az a jó művész, aki mindig mást csinál, mint a többiek. Kapitány urnak jelentem alásan, én most jó művész vagyok, mert én egészen mást csinállok, mint a többi művészek. Én egy kedves kis tót falu elemista gyerekeinek a dolgozatait, házi dolgozatait, krajcáros füzetbe irt házi dolgozatait olvasom.

A kandallóban illatos bükkfa-hasábok pattognak, igen, igen, így van, pattognak, ha nem is a kandallóban, hanem a kályhában, s ha nem is bükkfa az a fa, ami pattog, hanem valami másféle fa, azért mégis illatos, füst-illata van és jó meleget ad, amire nekem nagy szükségem van, mert nyaralok és ilyenkor elkel a fűtött szoba a szegény embernek. Milyen szép is: télen meleg, nyáron hideg vidéken élni, másképp mint a többiek, nem kétlábon, hanem tótágast állva. És nem lapot olvasni, hanem III. oszt. tan.-ok dolgozatait és a háborúról nem hallani.

Tehát olvassunk.

Feladat.

1. Mi tetszett eddig legjobban a háboru eseményeiből?

Nekem legjobban tetszik, hogy a magyarok és a németek elfoglalták Szerbiát, és Belgiát és hogy a magyarok és németek közkatonák és Isten segítségével harcolnak.

2. Mért van most háboru?

Háboru azért van most, mert az angol irigy volt, sok magyar földet akart hódítani és a magyarok nem hagyták magukat. És azért is, mert az emberek már nagyon rosszak voltak és Isten nem akart többet tőlni.

3. Most, hogy háboru van, mit szeretnétek legjobban tenni?

Most, hogy háboru van, leginkább szeretnék imádkozni, hogy az Ur Isten adjon már békét és hogy a magyar katonák hódítsanak meg mindent és hogy a magyar királynak ne kelljen sok pénzt fizetni.

4. Tettetek-e már valamit a katonákért?

Én adtam a katonáknak egy almát.

5. Jó, vagy rossz a háboru?

A háboru rossz, mert sok katonának nem lesz se keze, se lába, se orra, és jó, mert sok rossz ember megjavul.

6. Kinek jó a háboru és kinek rossz?

A háboru annak jó, akinek van mit eladni, mert az most meggazdagodik, és annak rossz, akinek nincs pénze, mert nem kap ennivalót. És annak jó, aki nincs a harctéren, és annak rossz, aki a harctéren van.

7. Mit éreztek, ha a háborura gondoltok?

Ha a háborura gondolunk, nagy szomorúságot érzünk.

8. Hogy fog végződni a háboru?

A háboru békével fog végződni.

9. *Mit gondoltok, idejön-e az ellenség?*

Az ellenség nem jön ide, mert az én bátyám nem engedi.

10. *Mit tennétek, ha az ellenség idejönne?*

Ha az ellenség idejönne, fognék egy seprűt és megverném.

11. *Van-e valakitek a háboruban?*

A mama testvére is a háboruban van. Először volt Iglón, aztán ment Lembergbe, Lembergől Budapestre, Budapestről Rózsahegyre, Rózsahegyről Kassára, Kassáról a tűzbe. Címe: Feldpost 54.

12. *Ki a leghiresebb ember a háboruban?*

A háboruban a leghiresebb ember a magyar ember. Hiresek még Hindenburg és Vilmos császár és a magyar király is hires.

Nincs tovább. Aki nem akar hallani a háboruról, bujjon el egy kis faluban és olvasson elemi iskolai dolgozatokat. És ha nincs elég gondolkodni valója, gondolkodjék el a kérdéseken, amik e dolgozatokban állanak. Hogy mért van háboru? És hogy jó-e, vagy rossz-e a háboru?

A kandallóban illatos bükkfa-hasábok pattognak.

Gondolkodom. Szünet. Majd ha kigondoltam valamit, jelentkezem.

SZALADJ, EGYLÁBU!

Ezt Bécsben láttam. Bécs városában, melyet a világ legszebb városának tartok, s a legjobb eleven bizonyítéknak arra, hogy bármit hirdetnek államférfiak, társadalombölcselek, fejlődéstörténeti elmélkedők és az emberi gondolkodás egyéb többi szomorú szegénylegéneyei, a háború igenis nem való az embernek, s lehet, hogy nem tudjuk, mire született a föld legbizonytalanabb állata, az ember, de arra, hogy háborút viseljen, a legbiztosabban nem született. Nincs sivárabb háborús világváros Bécsnél, s az a sötétség, szenny, nyomorúság és koldusalázat, amit a háború, Istennek hála, legpozitívabb eredmény gyanánt létrehozott, úgy elűt ettől a világszép várostól, vagy lesír róla.

(A cenzura itt 4 sort törölt.)

Budapest,

szivem szerelme, a dunamelléki Newyork, vagy Csikágó, vagy ahogy parancsolják, Budapest, mely a háború előtt is förtelmesen piszkos, szűk, kényelmetlen, kevert és elrontott cigánysátor volt, ma csak néhány fokkal olyanabb, s ahogy' Budapest azelőtt nem volt semmire való, tehát mindenre való is volt, akképpen most is bírja, sőt ragyogóan bírja a háborút. Kieéli magát benne, nagyszerű ürügyet talált arra, hogy mindazokat a gyalázatos tulajdonságait, amik már békeidőben megvoltak keblében, fejlessze, fokozza, a tökéletességig vigye. Ha van szíve ennek a városnak: most kétszer olyan gyorsan ver az örömtől, mert most, a háborúra való hivatkozással, olyan szutykos, olyan rendetlen, olyan rongyos, olyan sötét, olyan galád lehet, amilyen már évekkel ezelőtt szeretett volna lenni. Most lehet, most az; nem is hiszem, hogy ki engedi piszkálni magát belőle, még akkor is, ha majd a szélrózsa minden irányában megkötik a békét, s rátérnek arra, hogy évtizedek munkájával rendbehozzák mindazt az utálatot, amit eme dicsőséges egy-két év alatt nem lett volna okvetlen muszáj feldönteni kaján örvendéssel. De ha egyszer az ember arra született, hogy büszkén megfújja a hadikürtöt,

(A cenzura itt 2 sort törölt.)

Mindamellett Bécsben láttam ezt, nem Budapesten, mert a háború és amit a háború ad, mindenütt egyforma, csak ahogy' a háborút bírják és ahogy' a következményeit fogadják, abban van eltérés a föld tájai, városai és emberei közt. Valamelyik zöld terecske mellett történt, a Schwarzenberg-Platz táján, de nem tudom megmondani, hogy hol, mert sem időm, sem kedvem nem volt megnézni, hogy hol vagyok. Csak azt éreztem, hogy 1917-ben vagyok, a háború negyedik esztendejében, abban a világban, amely nem akasztja fel magát a szégyentől, s amely... Ne cifrázzuk. Ezt láttam:

Egy fiatalember, egy lábon és két mankón állt a tér sarkán. Nem is volt rosszul öltözve, nem is volt egyébként nyomorék külseje, csak éppen egy lába volt neki, a másik lába tőből levágva, s a nadrágszár, ami ezt a lábcsonkot fedte, szépen, rendesen vissza volt hajtva és feltűrve. Látnivaló volt, hogy a fiatalember garderóbja azelőtt nem egylábu nadrágokra volt berendezve, ahogy nem is hiszem, hogy bármelyik kiváló államférfi meg tudna győzni arról, hogy az ember, a kétlábu, arra való volna, hogy ha éppen úgy fordul, hát egy lába legyen. Egy lába és két mankója.

A fiatalember mellett rendőr állt, akinek két lába volt, s aki be akarta vinni az egylábu fiatalembert. Be, a rendőrszobára, hogy ott igazoltassa. A fiatalember, az egylábu, úgy érezhette, hogy ő már végleg és mindörökre igazolva van. Ott hordozza az igazolványát az üres nadrágja szárában, nemcsak a rendőrszobáig, de a koporsóig, sőt az itéletnapitrombitaszóig ott. De a rendőr, akinek két lába volt, nem érezte ezt. Ragaszkodott ahhoz, hogy az egylábu fiatalember vele menjen. Még csak azt sem lehetne mondani, hogy a rendőr udvariatlan lett volna. Nem.

Előbb gyalog, majd villamoson, utóbb bérkocsin akarta bevinni az egy lábút, aki sem bérkocsin, sem villamoson, sem gyalog nem akart bemenni. Keveselte az egy lábát ahhoz, hogy annak az utjai a rendőrszoba felé vezessenek. Hogy mit követett el az egy lábú, nem tudom megmondani, senki sem tudta azok közül, akik a jelenetet nézték, sőt a rendőr sem tudta, mert az összes kérdésekre, amik ebben az irányban felmerültek, kitérő, noha nem udvariatlan választ adott. De helyesen jegyezte meg egy cilinderes ur, aki jelen volt a jelenlét között:

- Nyilván elkövetett valamit, ha a rendőr annyira be akarja vinni.

Nyilván. Ez nagyon egyszerű. Én is így gondoltam:

- Ennek a fiatalembernek egy lába van. Nyilván levágták a másikat.

Nyilván. Ez is nagyon egyszerű.

De a fiatalember még sem akart bemenni, belemakacsodott abba a gondolatba, hogy nem megy be, s ezt indulattól sápadt arccal, ha nem is hangosan, de határozottan kijelentette.

A rendőr azonban, akinek két lába volt, karon fogta a fiatalembert, akinek egy lába volt és elkezdte vezetni. Az egy lábú vonakodott ugyan, de ment. A nézők szétszoltak, mert a dolog most már rendben volt. A dolgok rendbejönnek. A háborút is megüzenték és aztán rendbe jött. Csak én maradtam ott a tér sarkán, megkövesedve és néztem a kétlábú rendőrt, aki beviszi az egy lábú ifjút.

Akkor láttam ezt. Bécsben láttam, 1917-ben, október havában. Szürke őszi napon.

Az egy lábú fiatalember kitepte magát és futni kezdett a rendőr elől. Két mankóval futott és egy lábbal. A két mankó párhuzamosan rakta előre, s az egy lába ilyenkor hátramaradt, aztán az egy láb ugrott előre, és a két párhuzamos mankó maradt hátra. És a csonka test ennek következtében valami furcsa hintázó mozgást végzett. Olyan volt ez a hinta, mint... Iszonyu volt ez a hinta. Hinta, hinta, gyerekjáték. Két hintáslegény húzta jobbról balról a kötelet.

Az egyik oldalról talán Poincaré, a másiktól talán Tisza István. Vagy az egyik oldalról Lloyd George, a másiktól Bethmann-Hollweg... Nem jól láttam.

Világ, világ, kusza és érthetetlen világ! Én láttam és nem folyt ki a szemem! És mások is látták és nem vakultak meg tőle! Szaladt az egy lábú ember a kétlábú elől. Szaladt, hogy elfusson előle, szaladt, hogy a másik utól ne érje. Azért szaladt.

Én a szivemben rekedten ordítottam:

- Szaladj, egy lábú! Valami rendjük csak kell, hogy legyen minden dolgoknak. Hát most ez a dolgok rendje. Az író ír, a kutya ugat, a puska lő, az egy lábú szalad. Azért vágták le az egyik lábadat, hogy annál jobban szaladhass! Hogy megkönnyítsék a tested súlyát és egyszerűsítsék a mozgásaidat. Most vagy csak abban az állapotban, hogy résztvehess a mi nagyszerű olimpiádunkon, amit halottak, kórságosak, csonkák és örültek tartanak meg, mindennap, mindenki szeme láttára. Szaladj csak, egy lábú! Te leszel a mi futóbajnokunk. A diszkoszvetőnk az lesz, akinek a karját vágtuk le, nemes fajunkat az fogja fenntartani, akinek a két combja közé csapott a gránát. Itt már megvan a gyönyörű munkabeosztás. Aki ennél szebbet, jobbat tud, azt falhoz kell szögelni. Szaladj csak egy lábú! Ugy se szaladhatsz ki ebből az új világból, amit olyan csodálatosan szép áldozatokkal hoztunk létre a magunk számára. Ne félj, hogy utól nem érünk. Azért vágtuk le az egyik lábadat, hogy utolérhessünk. Azelőtt elfuthattál előlünk, s ez kényelmetlen volt, most biztosítottunk téged magunknak. Megszelidítettünk és kezessé tettünk, azzal, hogy lábatlanná alakítottunk. Ne félj, hogy elszaladsz, ne félj, mi sem félünk! Kinek a fejét, kinek a lábát fűrészeltük le, hogy elintézzük a fenforgó kérdéseket. Most elintéztük őket s nem is lesz semmi bajunk velük. Most a törvény igazán utól fogja már érni a bűnöst. E célból operálta le a bűnös egyik lábát. És, ha kell, le fogja operálni a másikat

is, mert a fő az, hogy a törvény a bűnöst utolérje. És ha nem bűnös! Nem baj! Jobb azért levágni a lábát, mert lehet még bűnös belőle. Hát nem pompás-e, hogy így tudsz szaladni az egy lábaddal! Fújd fel a tüdőd, feszítsd az izmod, szaladj egy lábú! Át a kis téren, át a ködön, át a felhőn, át a csillagokon. Szaladj az Istenig, egy lábú és jelentsd neki, hogy onnan jössz, ahol káprázatosan fejlődik az ember. Négy lábuból két lábú, két lábuból egy lábú lett, de vannak már lábatlan példányai is, ám azért nincs üzemzavar, mert a két lábú utoléri az egy lábút, s az egy lábú hosszakkal veri a lábatlant. Nincs üzemzavar, a világ teteje nem dől be és a léleknek nincs gyomra, amely émelyegve kiköpje önmagát.

*

Az egy lábú messze-messze futott. Legalább negyven lépésnyire. A rendőr csak ment utána, mert két lábon egyelőre mégis könnyebb a helyváltoztatás, mint egyen. Bent, a kis zöld terecskén, a bokrok közt, ahol már senkisé láta, csak én, aki siettem utánuk, az egy lábú megadta magát. Zihálva tántorodott a rendőr két karja közé. Az arca sárga volt a kétségbeeséstől, csapzott haja alól, melyről futás közben leröpült a kalap, csatakozott a verejték.

A rendőr csak tartotta két karja közt az egy lábút. És nem tudott *magával* mit kezdeni. Most már mintha érezte volna a különbséget maga és a másik közt, az egy lábnyi, de százezer angol mérföldnél nagyobb különbséget. Leültette az egy lábút a padra, visszament a kalapjáért, fölvette a földről, odavitte az egy lábúhoz, kihuzta a keszkenőjét és letörölte a verejtéket az egy lábú arcáról. És a tenyerével megsimogatta az egy lábú fejét, hogy kuszált haját rendbe-fésülje. Majd körülnézett és várt egy pillanatig. Nem tudta, mit cselekedjék. Aztán tudta. Kiment a térről, befordult egy mellékuccába és eltűnt. Otthagyta az egy lábút, aki lecsüggedt fejjel, kifordult szemmel nézett utána.

*

Én még bizom az emberiségben.

BÉRKOCSISOK.

A találkozás köztük úgy történt, hogy Ők elmentek Hozzá, a Miniszterhez elmentek, mint állampolgárok és mint bérkocsisok és megmondták Neki, hogy a fuvardíjat emelni kell, mert emelni keli és pedig azért, mert emelni kell. Miért kell emelni? Mert ha akármekkora emeljük a fuvardíjat és én azon a felemelt fuvardíjon túl nem fizetek hatalmas, sőt szédületes borraivalókat, illetőleg ha a kocsis ilyen jelzőjü borraivalókat nem néz ki testi fellépéséből és mivoltomból, akkor ugyis a fejemre köp s jó, ha nem az ostorral köp a fejemre. De mégis emelni kell a fuvardíjat, különben - hogy' is mondta a szónok? - „a sérelmes határozat a bérkocsiközlekedésnek napról-napra való rosszabbodását, sőt csendes kimulását fogná maga után vonni, amelynek bekövetkezését *semmiféle hatósági eszközzel sem lehet majd megakadályozni.*” Szóval, hogy ismétljem, *ezt* nem lehet hatósági eszközzel megakadályozni, bár mostanában mindent meg lehet akadályozni hatósági eszközzel. Azt, hogy egyem, azt, hogy igyam, azt, hogy mozogjak, sőt még azt is, hogy éljek. Hatósági eszköz mindenre van, de nagyon jól mondta a kocsisok szónoka, hogy a kocsisokra nincsen. Mért frissitsek fel olyan hervadt ostobaságot, hogy állam az államban? Nem teszem. Sőt azt mondom, hogy álom az álomban volna, ha a kocsisok ellen valóban tudna tenni a Hatalom, melynek adatott oldania és kötnie, rendelkeznie *minden* felett, ami több millió négyzetméternyi területen belül lélezkedik és fuldoklik. Minden: az még nem a kocsisok. És a kocsisok: az még nem minden. Mert Ő válaszolt is Nekik. Ő azt mondta, hogy „figyelmébe ajánlja azonban a bérkocsi-gazdáknak, hogy tisztességtudó segédeként alkalmazzanak, mert...”

A megokolásra már nem is vagyok kíváncsi. Esküszöm, hogy Neki igaza volt, mikor Nekik ezt mondta. Ő nem trónol a felhők felett, Ő közvetlen érintkezésben van a mindennapi élettel, Ő tehát hallott róla, hogy a kocsisok gorombák, mint a disznók. Ő tehát ajánlja a bérkocsi-gazdáknak, hogy válogassák meg a személyzetüket. Oly egyszerű: válogassák meg és punktum. Menjenek ki az uccára, ahol csak úgy hemzseg az ember, ahol dagadoz és árad különösen a férfi-munkaerő, ahol minden fütttyentésre tucatjával szaladnak elő a munkakereső férfikarok, csak éppen válogatni kell bennük s a legalkalmasabb és legfinomabb kocsisokat lehet belőlük kihalászni és kiszemelgetni. Ez csak nem kunszt! Ezt csak mindenki megteheti! És *ha* valaha, akkor *ma!* Mondom, itt nincs szó *weltfremd*-ségről, amivel rólunk gondoskodó és bennünket irányító emberek hejehujamódon megdobni szokás, itt, ez esetben, kiki tudta, hogy mit beszél, itt az eleven élet pulzusán tartották kezüket az Illetékes Faktorok, itt nem az történt, hogy a népnek, mely kenyérért zajongott, azt válaszolják, hogy ha nincs kenyér, egyék zsemlyét. Aki nem látja, hogy ez más, az vak s talán éppen a háboruban vesztette el félszemét.

Mi az? mit mondott? miben? háboruban? Mit értek én, kötözni való futó-bolond, e furcsa zengzetű szavon? Csak nem azt gondolom, hogy itt már válogattak és kiszemeltek, hogy' itt megcsökkentették a dolgozók számát, hogy innen már elvittének néhány embert, és éppen fiatalembert, oda, honnan még soha senki sem jött vissza?

Mert ha így volna, amit még feltételezni is balgaság, akkor tán, egyrészt a kocsisokra is érvényesek volnának a hatósági intézkedések, másrészt Ő sem mondhatná Nekik kedvesen és szelideden, hogy tisztességtudó segédeként alkalmazzanak, mert akkor ő is értesült volna róla, hogy a tisztességtudó segédeként, bérkocsi-segédeként és párbajsegédeként egyaránt, igénybevették már más munkára, amit ugyan csak az évezredek óta bárgyuságban tartott és ugyanarra nevelt emberiség tart munkának, de amelynél - tizezer év múlva - a kanális-tisztogatást is tisztességesebb foglalkozásnak ítélik majd. Ugy van, úgy van: igénybevették őket! mésszel keverten műtrágyát csináltak belőlük, legtöbbször ott, ahol még termést sem lehet várni a talaj e dus és kéretlen megművelésétől, mocsarakban, vadon-erdőkben, kősziklák közt

dugták földbe a - röviden - embersegédeket, kiket isten a maga képére teremtett, kik istent a maguk képére teremtették, hogy féljenek tőle, mikor pedig nem tőle kell félni.

Mindemezt elásott alkalmazottak közt és Ő közte roppant nagy azonban a különbség. Mivel-hogy Ő él, amit ama többiekéről nem lehetne elmondani, s mindaddig, amíg elevenek és holtak közt meg lesz az az áthidalhatatlan differencia, hogy az eleven kinyithatja a száját és beszélhet, a holtak ellenben nemcsak kötelessége, de kényszerűsége is a hallgatás, addig én nem tudom megmondani, hogyan lehetne segíteni az aktuális folyóügyeken. Hogyan lehetne kényszeríteni akár Őt, akár társait arra, hogy tudomásul vegyék, hogy kizökkent a világ, Horáció, hogy itt valami olyan van, ami még sohasem volt, amit lehetetlen volt elképzelni, amíg nem volt, képtelenség elhinni most, amikor van s amire iszonyat és fertelem lesz visszagondolni, midőn már nem lesz; valami olyan, amihez képest minden, ami ellen paragrafust irtak emberi törvénybe, gyermekjáték és szappanbuborék, amihez arányítva az emberevés csak gasztronómiai gurméria, még csak nem is izlésbeli eltévelyedés. Mert hogy a halott ember husát meg kell-e enni vagy sem, erről lehet véleménykülönbség, de hogy az élő embert, akit apa nemzett, anya szült, meg kell-e ölni, arról aligha lehet vita. Ne is legyen vita róla. Csak éppen vétessék tudomásul, hogy lakodalma vagyon itt a Halálnak s hogy amennyiben e lakodalom elkészített meghívottai kocsira ülven, gorombább segédekkel találják szemben magukat, mint kívánatos volna, akkor ne mondassék a segédek gazdáinak, hogy válogassák meg alkalmazottaikat. Nem lehet, uram, nem lehet! Nincs már mit válogatni. A maradék anyaggal csinálhatsz, amit akarsz, de ne kívánj új matériát, vagy ne tégy úgy, mintha nem tudnád, hogy nincs új matéria, mert amíg száddal fiat szülni nem tudsz, addig elvétkezel Ember és Világ ellen, ilyen beszédekkel beszélven. Nyisd ki a szemedet és láss, vagy ne mutasd meg nékem, hogy akkor sem látsz, ha kinyitod, hisz így kénytelen vagyok azt gondolni, hogy ha Te nem volnál ott, ahol vagy s a többi társaid itthon és külföldön nem volnának ott, ahol vannak: most nem az volna, ami valóban van. S aminek még akkor sem lett volna szabad megtörténnie, ha az emberiségnek csak két dolog között lehetett volna választása: hogy vagy azt csinálja, amit csinál, vagy visszatér az őserdőbe, fészket rakni a gorilla mellé, a mangófa ágaira. Az ember, ha Ti nem lettetek volna, inkább visszatért volna s vadállatul is emberebbnek érezhette volna magát, mint amilyen most, mikor a döggikaparó hiéna is szégyelheti magát miatta.

EMLÉKEIM.

Nem vagyok még öreg, de már vannak emlékeim, ettől már valószínűleg egy lépés csupán az öregség. Ha valamit látok, amig nézem: eszembe jut valami más, valami olyan, valami arra vonatkozó, ami jobban érdekel, mint maga az, amit látok. Nagyon meresztem már a szemem visszafelé.

1.

Psilander.

Pogány József könyvében Dániáról olvastam néhány sort Psilander felől. Hogy mennyire mulattak azon a dánok, hogy Psilander minálunk olyan nagy férfin volt, mikor itt járt. Nagy férfiu. Ő volt *a* férfi. De mennyire ő volt.

Emlékszem:

Ütünk a villamoson, én a hosszú padon, velem szemben a négyülékes fülkében négyen: két férfi és két nő. Az egyik nőt nem néztem meg, már nem tudom, milyen lehetett. A másiknak nagy, husos, de fitos orra volt, az orra alatt egy szépségflastrom, ami, összenyomásban, csakugyan széppé is tette. A két férfi közül az egyik ügyvédjelölt volt, a másik férj vagy férjjelölt. Száraz, sárgabajuszu ember. Ez volt Kaczander ur, amint a beszélgetésből utóbb megtudtam.

A villamos a Royal-Orfeum mellett gördült el, ahol Psilander akkor személyesen vendégszolgált. A délutáni előadás közönsége ömlött éppen az utcára. A lenyugvó nap utolsó sugarai a ház homlokzatára s azon vagy száz hónál fehérebb fehérnadrágra, lovon ülő fehér nadrágra estek. A plakátokra, melyek Psilandert ábrázolták.

- Psilander! - mondta csendesen a nő, akinek az arcára már nem emlékszem.

A fitos egy szót sem szólt. Az ügyvédjelölt megszólalt:

- Nem tudom, mit találnak rajta a nők.

- Magából az irigység beszél - szólt az a nő, akinek az arcára már nem emlékszem.

- Hehe, az irigység! - mondta az ügyvédjelölt és zavarában rágni kezdte a sétapálcája fejét.

A sárgabajuszu férfi, akinek roppant száraz Ádám-csutkája volt, megszólalt:

- Na... - mondta szárazon.

A nő, akinek az arca már nem jut eszembe, megkérdezte:

- És Kaczander ur nem irigyli?

A megkérdezett ur arcára száraz bölcsesség telepedett, olyan száraz, mint a sárga bajusza, mint a mozgó Ádám-csutkája.

- Nincs benne semmi értelem - mondotta. - Semmi értelem nincs egy ilyenbe, akiben ennyi póz van.

- Igen, - mondta az ügyvédjelölt - a vászony csinált belőle nagy embert, a vászony.

Kaczander ur folytatta:

- Megnéztem a szinpadon. Csupa póz. Hol lehet ott az értelem? Semmi értelem.

És nyelt egyet, szárazat, a száraz bajusza alatt, a száraz Ádám-csutkájával.

E pillanatban a husosorru, de fitos nő ránézett Kaczander urra. És pedig úgy nézett rá, hogy a pillantása lassan végigsétált Kaczander uron a válltól, a derékon és combokon át, le a térdéig. Rettenetes pillantás volt, néma pillantás, amelyből csak úgy süvitett a beszéd. Láttam a helyzetet. A nő, akinek az arcára már nem emlékszem, az ügyvédjelölthöz tartozott. A fitos, husosorru ellenben Kaczander urnak volt a menyasszonyféléje. És a fitos, husosorrunak a pillantása ezeket, mondta, de ezeket, egész pontosan

- Te! Te! Te sárga...! Te! Te szürkenadrágos senki...! Te! Te száraz überciher! Hol van a vállad, A Milyen Annak Van? Te horpadt bordázat, te...! Hol vannak a Dagadó Keblek, A Mik Annak Vannak? Hogy' mered kinyitni az elhervadt szádat?... Hol vannak a Ragyogó Fogak, A Mik Az Ő Ajka Mögül Villognak? Te ráncos, térdes trombitanadrágu, hogy' is viselhetsz te is nadrágot? Mikor Az Ő Fehér Nadrágja Olyan, Mint az Álombéli Párnák? Ó vakarcs, ó kenderkóc, ó kelkáposzta, ó hétköznapi, ó irodakabát, ó tyukszemgyűrű, ó fogpiszkáló, ó stoppolt harisnya! Ó, ó, ó!

Ezeket mondta a husosorru, fitos nő néma szemével, amely szem aztán visszavillant paráznán a Royal-Orfeum felé s a fitos e másik pillantással végérvényesen már előre megcsalta Kaczander urat, aki majd a férje lesz s már előre hatalmasat tört a házasságon, melyet Kaczander ur vele lesz kötendő.

Szédülten szálltam le a villamos kocsiról.

Csak utólag jutott eszembe, milyen különösen rokonok Kaczander ur és Psilander nevei. De Psilander győzött, égen át, légen át, s Kaczanderné gyermekei mind, mind tapadó, dagadó fehér nadrágokban fognak világra jönni, vitézkötéssel jobbkarjukon s talán egy miniatűr paripácskával gömbölyded testecskéjük alatt.

2.

A sági asszony.

Virágokat árulnak az uccán. Puttonos parasztasszonyok. Hadi áron, gonosz ábrázattal, melyből felém parázslík:

- Hát te mért nem vagy katona? Az én uram az, a testvérem is az. Ha már te nem vagy az, te gazember, legalább a bőrdet lenyuzom a virágomért,

Emlékszem:

Egy háboru előtti tavaszon éjszaka, félkettőkor, egy asszony ült a nyugati pályaudvar lépcsőjén, mind a két kezében egy csomó orgona volt és kínálta.

- Mennyiér' adja, néni?

- Négy krajcárér' - mondta a néni, aki közelebből egyáltalán nem néni, hanem menyecske. Fiatal, sima arcu, csak éppen nagyon komoly színekbe öltözött, azért volt olyan, mintha néni volna. Az arca nem volt szép, de végtelenül kedves, a szeme tiszta és őszinte, a szája piros és egészséges, a fogai fehérek. Az egész asszony, úgy ahogy ott ült, maga a közvetlenség, a bájos józanság volt. Nem volt benne semmi népies, semmi néprajzi, semmi tájjellegű. Egyszerű és derék nőnemű magyar ember volt.

- Honnan való, menyecske? - kérdeztem tőle.

- Ipósaágró - mondta ő, de a tájszólás csak diszkréten zengett a szavában, nem olyan durván, ahogy én leirom, mert a fonetika tökéletlen. Csak éppen hogy egy kis zamatot adott a beszédnek.

- Ipolyságról? Onnan jött?

- Onnan; két forint hatvan az ut.

- És a virág miatt?

- Az ám. De mert két forint hatvan az ut, már nem futja éjszakai szállásra. Tizenöt krajcárt kérnek. Hát inkább itt elüldögélek reggelig.

Nem panaszképpen mondta. Csak gazdasági adatokat állapított meg, mosolygós arccal.

- De igazán négy krajcárért' adja ezt a csomó virágot?

- Annyiér'! Egy szál tubirózsa, az meg egy krajcár.

Tubirózsa alatt ne tubarózsát tessék érteni, hanem valami olyan fehér virágot, mint a hóvirág. De erős, jó szaga volt, a nevét akkor sem tudtam, azóta sem bukkantam rá.

A kísérőm azt mondta, hogy venne egy szál tubirózsát, de nincs krajcárja.

- Akkor vigye el a tubirózsát *csak úgy*. Marad még nekem.

- És az orgona négy krajcár? - csudálkoztam én a sok virágon. Aztán magyaráztam neki: - Nem szabad ilyen sok orgonát adni négy krajcárért. Nem lehet így kiárulni az utiköltséget.

- Bizony nem, - mondta a menyecske - de megpróbáltuk, oszt rajtavesztünk most.

- Adja drágábban a virágot, a pestiek nincsenek hozzászokva ahhoz, hogy ilyen olcsón kapják.

- Olcsón? - mosolygott a menyecske. - Nem ér ennyi virág többet négy krajcárnál.

- Ipolyságon. Itt többet ér. Kérjen többet érte.

Én egy hatost adtam a csokorért. Megköszönte. Azt is, a tanácsot is.

Félóra múlva ugyanarra mentem haza. Ott ült a sági asszony és ugyanannyi virágot kínálgatva az édes arcával ezt mondta:

- Négy krajcár a bokréta.

Ballagtam haza csendesen. Közben elkezdtem bizni a magyarban. Jó nép lehet az, amelyiknek ilyen példányai vannak. Szépek, egészségesek, okosak, becsületesek, egyszerűek.

Milyen kár, hogy ez a nép azóta kevesebb lett. Kevesebb... kevesebb... annyival kevesebb, a mennyivel a virág drágább lett.

GYÁSZ-KONCERT.

- 1914. július -

Nem érdemes meghalni; oly rosszul gyászolnak az emberek. Kiterítve feküdt a nagy halott, és adva volt a részvét legnagyobb mennyisége. Mily csunyán nyilatkozott meg! Hol volt a csend, aminek minden tetemet körül kell vennie? Hol volt az emberi méltóság, az egyetlen, amivel ünnepelni lehet? Sehol. Mindenünnen csak a sajtó üvöltözése hallatszott. Mint a kofák, úgy rikácsoltak bosszuért s ha lett volna is, aki szeretett volna csendet teremteni, nem merte fölemelni szavát, félt, hogy őt tartják kegyeletrontónak. Joggal félt tőle, mert ő is az lett volna, ahogy mindenki az, aki a koporsó körül egyébről beszél, mint a halotról. És itt mindenki egyébről beszélt; kiteregették a főherceg romantikus házasságának kék selyem köpenyét s a népek milliói ebbe a selyembe törölték szájukat, az ólombetűs nyilvánosság a napi szenzációktól sáros lábbal táncolt és úgy szórta a gyász hamuját, saját hirdetési gondokban megőszült fejére, hogy mindenkinek a szeme teli lett nem a könnyel, hanem ezzel a hamuval. Egy percig nem gyászoltak; mingyárt a felelőseket keresték és káromkodtak. Aztán a temetési pompának estek neki és kritikai villával-késsel azt habzsolták föl. Három árva cimen tolakodtak be egy elkomorodott gyermekszobába és szinte úgy taszigálták oda a három árvát a ravatal mellé. Sivitottak:

- Engedjétek ezeket is gyászolni!

Sikitottak:

- Nem elég a gyász, gyászbabb gyászt mutassatok.

Minden suszter udvari entrepriz szakértőnek csapott fel és jobban tudta Montenuovonál, hogyan kell trónörököst temetni.

Nem érdemes meghalni, annyira nem tudják az emberek, mit csináljanak a halállal. Minden alkalommal kiderül, hogy a halál nem nekik való, talán azért, mert az élet sem. Ugy viselkednek, mintha nem ők volnának azok, akik már huszezer év óta, vagy tán több óta, mindigtől fogva, amióta élnek: meghalnak. A halotti tor, amiben az ember kezdettől kifejezte, hogy nincs semmi köze a látottakhoz, ma is megvan, a nagy temetések formájában. S hogy a halotti toron az emberek leigyák magukat és megbicskázzák egymást, ez is megvan, mikor a nagy temetést azzal akarják cifrázni, hogy udvarmestert vinnének vágóhidra, ha lehetne. Minden úgy van, ahogy kezdettől volt. Vannak sirató-asszonyok, akik értelem és ok nélkül ordítanak:

- Jaj szerelmes fiam, meghaltál: meghaltál én szerelmes fiam, meghaltál egyetlenem!

S közben nemcsak a szemük, hanem a lelkük is száraz. A halált is arra használják fel, hogy - rosszul - kiéljék magukat...

Rég nem gyászoltak az élők olyan förtelmesen, mint most.

Király ha volnék, végrendelkezném, hogy a halálom után egy hétig nyomtatott betűk ne jelenjenek meg. Időt adnék alattvalóimnak arra, hogy meggyászoljanak. És büntetést szabnék azokra, akik tetemem körül turkálnak. És kényszeríteném őket arra, hogy nem magukhoz, de az Emberhez és a Halálhoz méltóan gyászoljanak. Esetleg úgy, hogy sehogysem gyászolnak, azzal is kevésbbé gyaláznák meg emlékemet, mint a lármájukkal, amit én úgy sem hallok, s amit csak azért csapnak, hogy egymás fülét megtöltsék vele.

A Mádi, aki olyan hatalmas hívó volt, hogy még a XIX. század végén nemcsak akart, hanem tudott is új vallást alapítani, megkorbácsoltatta az asszonyokat, akik hangosan bögtek a hozzájuk tartozók halála fölött. De hiába tette. Az asszonyok örömmel szenvedték el a

korbácsot, hogy annál jobban bőghessenek. S mert az ugynevezett kulturemberiség mind asszonyokká válik, hasztalan csattanna le a hátára az ostor. Az emberek nem tudnak gyászolni, mert komolyan nem is akarnak, csak úgy tesznek, mintha akarnának. Élni akarnak, s ki nem lehet verni belőlük, hogy a mások halálát is ne a maguk élete javára értékesítsék. Kiélik a maguk undok életét a mások fenséges halálában.

CÉLTÁBLA.

Károly-Mária-Jeromos, akit vezetéknévén Leclanchenak hívtak, könyvelő volt Párisban, a Murette cégnél, mely gyarmatárakkal foglalkozott. Károly-Mária-Jeromos épp úgy ült a Richelieu-utcai elsőemeleti iroda szobájában egy ferdesiku magas asztal előtt, kacsalábon forgó támlanélküli magas széken, ahogy a könyvelők Berlinben, vagy Bécsben, vagy Pesten ülnek, mellet nekidülleszkedve az asztalnak, s a könyvóriásba, amelyben vízszintesen és függőlegesen vékony piros vonalak szaladtak, neveket és számokat irt be, hol az egyik, oldalon, hol a másikon, s néha fekete lénia mellett, a tollával szép egyenes vonalakat húzott a beirt sorok alá. Volt eset rá, hogy az autóbusz, amely odalent végiggörgött az utcán, tulságosan rázta a padlót is, a ferdehátú asztalt is, s a vonal, amit Károly-Mária-Jeromos húzott, a fekete lénia mellett, nem sikerült. Olyankor Károly-Mária-Jeromos boszankodott, s azt gondolta magában, hogy az ördög vinné el a modern technika vívmányait, zavarják az embert a munkájában.

Egyebekben középtermetű emberke volt, kicsiny fejű, alacsony homloka, bizonytalan zöld szemű, szökés bajuszu, olyanféle, mint a legtöbb ember mindenütt. Hogy a hazáját szereti, vagy hogy hogyan szereti a hazáját, arra talán nem is gondolt a háborúig. Csak mikor az első izgalmak kezdődtek, akkor érzett valami melegfélét a szíve tájékán, ha az utcán zászlós, virágos, de különben nem valami tiszta katonákat látott elvonulni. Ő maga, mint gyöngye alkatu legényke, alkalmatlan volt, s nem is képzelte, hogy még belőle is katona válhatik. Az invázió napjaiban, mikor önkéntes jelentkezésre is felszólították az ifjúságot, Károly-Mária-Jeromosnak is eszébe jutott, hogy jelentkeznie kellene, azonban Becque ur, az iroda főnöke azt mondta neki, hogy ez bolondság: mire Károly-Mária-Jeromost kiképzik, addig a németek régen elfoglalták Párist, s a békét régen megkötötték, semmi értelme nem volna hát a katonásdinak. Ebbe Károly-Mária-Jeromos belenyugodott.

Szeptember elején újra érezte a meleget a szíve táján, mert akkor a lapok úgy jelentek meg, hogy az első négy hasábon keresztbe az volt nyomtatva:

- Győzelem.

És a Marne melletti csata leírását lehetett olvasni hosszú hetekig, s mindenki mással együtt Károly-Mária-Jeromos biztos volt benne, hogy most a diadalmas előnyomulás következik a Rajnáig és utána a béke, úgy, hogy Elzász-Lotharingia visszakerül Franciaországhoz. Bár ez időtájt még Elzász-Lotharingia Károly-Mária-Jeromost nem tulságosan érdekelte.

Azután mindig újabb győzelmeket olvasott és cikkeket arról, mily szörnyűségeket követtek el a németek Belgiumban is, Franciaországban is. Azelőtt nem gondolkodott róla, de most lassanként meggyőződésé lett benne, hogy a németek csakugyan vadállatok, rosszabbak minden rossznál, s hogy valóban ki kell irtani őket. Egy alkalommal, mikor német hadifoglyokat vittek a Szajna mellett valahová, ő is ott állt a gyalogjáró szélén és kiköpött előttük. Ezek a foglyok szennyesek, gyűröttek, torzonborzak voltak és ahogy Károly-Mária-Jeromos rájuk nézett, látta világosan, hogy ezektől a disznóktól minden kitelik.

Egy esztendő mult így el és Károly-Mária-Jeromost sokszor sorozták, de négyszer vagy ötször újból alkalmatlannak ítélték. Ötödször vagy hatodszor vált be csak, s minden ellenkezés nélkül vette fel az egyenruhát. Lap-olvasmányaiából tudta, hogy ez már az utolsó erőfeszítés, s az előbb vagy utóbb bekövetkező front-áttörés után az a kontingens, amelyhez ő is tartozik, okvetlenül a Rajnáig nyomul előre.

Közben az élet észrevehetően sivárabb és szomorubb lett körülötte, sok volt a nyomorék és sok az özvegy, de Károly-Mária-Jeromos tudta a lapokból, hogy a nagy végső cél minden

áldozatot megér. Ezeket az áldozatokat ő közvetlenül nem érezte, mert családjában eddig még egyetlen halott vagy sebesült sem volt; talán a vidéki ágazatban igen, de e vidéki rokonokkal Károly-Mária-Jeromosék már évtizedek óta nem érintkeztek.

Károly-Mária-Jeromos önkéntes volt, s a kiképzést elég jól birta. Hamarosan altiszt lett belőle, s akkor, mert nagyon pontos, kötelességtudó katona volt, áttették Lyonba kiképzőnek. Talán egy esztendő tellett bele, amíg Károly-Mária-Jeromost hadnagygyá léptették elő s ugyanakkor egy menetszázad élén a frontra küldték ki. Károly-Mária-Jeromos éppen olyan jelentéktelen emberke volt most is, mint a háboru előtt, de most már utálta a németeket, akik miatt a háborúnak nem tud vége szakadni. Még egy különbség volt Károly-Mária-Jeromos előbbi és mostani állapota közt. A Murette gyarmatáru cég könyvelőjéből nagyon jó céllovó lett, a gyalogsági fegyverrel ezer lépésről biztosan beetalált a céltábla embert ábrázoló síkján abba a fekete-fehér karikájába, amely a szívet jelöli. Ő maga nem sokat adott erre az új tudományára, legföljebb ha mulatságot okozott neki, hogy mikor a legénység már félóra-hosszat lödözte az éleset, ő is a kezébe vette a puskát és egyetlen-egyszer kilőtte, de akkor pontosan a célbaba szívébe.

Károly-Mária-Jeromos Verdun alá került, ahol a nagy német offenzíva és a nagy francia ellentámadás óta már hónapok óta semmi sem történt. Károly-Mária-Jeromos sokat olvasott a verduni pokolról, de most, hogy látta a vidéket, éppenséggel nem találta a pokolhoz hasonló-nak. Köröskörül mindenütt romok, a föld felturva ágyugolyóktól, erdők fái letörve, itt-ott egy-egy olyan fa is, aminek a fele lombkoronája volt csak meg. Egyébként a környék csak kopár és unalmas volt, de nem pokoli.

A legelűlő francia árok itt egy enyhe dombnak a tetején huzódott, s szemben egy másik dombtetőn, nem egészen ezer lépésre volt a német árok, de csak tudták, hogy ott van, látni épp úgy nem lehetett innen a németek árkat, mint onnan a franciákét. A két domb között mindenütt árkok, drótsövénymaradékok: kukkerrel állítólag még temetetlen halottakat is lehetett látni, gépfegyver és aknavető maradékokat okvetlen. De ha a szél onnan fujt, semmi rossz szagot nem hozott már. Ha voltak is temetetlen halottak, feloszlásuk régen befejeződött.

A fedezék, amiben Károly-Mária-Jeromosnak ezentul élnie kellett, elég kényelmesen volt kiépítve, nagy, fenyőgerendáktól összeácsolt folyosó volt, külön kis tiszt lakással, amelybe már Károly-Mária-Jeromos elődei minden lehető kényelmet becipeltek. Volt itt ágy, könyvszekrény, mosdókaszní, s aminek Károly-Mária-Jeromos örült is: villanyvilágítás. Mikor Károly-Mária-Jeromos megérkezett és a szolgálatot átvette, akkor a villanyvilágítás éppen nem szuperált, rövidzárlat miatt, de mondták, hogy estére kelve a szomszéd századtól átjön egy szerelő és rendbehozza a dolgot.

Délelőtt tizkor volt a váltás; akkor került bele Károly-Mária-Jeromos a fedezékbe, melyet egy hadnagy társa mutogatott meg neki. Ez a hadnagy göndörhaju, görbeorru fiú volt, s Károly-Mária-Jeromos gyanakodott rá, hogy zsidó, de mert a nevét nem hallotta bemutatkozáskor, nem volt benne biztos. A göndörhaju másfél óráig magyarázott Károly-Mária-Jeromosnak, fölvezette a lőrésekhez, amik mellett szép sorjába voltak állítva a puskák, aztán meghitta új kollégáját délutáni teára és elbucsuzott tőle.

Károly-Mária-Jeromos ott maradt és kitekintett a lőrésen.

Ahogy átnézett a szemközti dombra, meglepetve látta, hogy a taróján figurák mozognak. Kivette a távcsövet, úgy nézett oda. Németek voltak, csöbrökkel a kezükben. Vízet, vagy ételt vihettek. Szabad szemmel nem voltak nagyobbak két arasznál, de ahogy a domb élesen rárajzolódott a horizontra, nagyszerű célpontoknak látszottak.

Károly-Mária-Jeromos gépiesen nyult egy puska után, hosszába lehasalt és célzott.

De a háta mögött morgott valaki. Károly-Mária-Jeromos hátra nézett. Szőkeszakállas, magas közlegény volt, aki nézte, mit csinál a hadnagy. Károly-Mária-Jeromos nem törődött vele, visszahajtotta a fejét a puska mellé. Ugyanakkor a szőkeszakállas fej is odahúzódott melléje és kibámult a lőrésen. Aztán szó nélkül eltolta a puskacsövet a világosság felől.

- Na! - szólt Károly-Mária-Jeromos.

A szőkeszakállas közlegény csendesen beszélt:

- Vigyázz, - mondta - ott emberek vannak.

- Németek! - mondta Károly-Mária-Jeromos, s csak azután akart tiltakozni az ellen, hogy a legény tegeződik. De még mielőtt rátérhetett volna, a szőkeszakállas megint kinyitotta a száját és nagyon halkán mondja:

- Emberek.

És elhúzódott a hadnagy mellől és lent az árokban tovább ballagott.

SZÉP MESÉT IROK.

Emberek, emberek, ide jöjjetek, ide gyűljetek körém, mert szép mesét írok most én tinéktek, hogy örömet szerezzek a szíveteknek. Hiszen csak azért vagyunk a világon, higgyétek el, hogy örömet okozzunk egymásnak.

Szép mesét írok nektek a boldogságról, hiszen csak azért vagyunk a világon, higgyétek el, hogy boldogok legyünk. Nem az én boldogságomról írom a mesét, mert az titeket úgy sem érdekelné, hogy én boldog nem vagyok, hanem a ti boldogságotokról mindannyiatokéról, mert ti mind lehetek boldogok. Én, és vannak még ilyen emberek, ha nem is sokan, de egy-néhányan, én nem létező falakba verem a fejemet, nem létező tüskén vérzem meg a szívemet, de ti másmilyenek vagytok, higgyétek el, ti lehetnétek boldogok.

Ne nevéssetek ki, emberek, ha azt mondom, hogy a boldogság olyan, mint a szivárvány. Van azért az, ha nincsen is; ha senki sem fogta is még hétszínű szalagját a kezében. Van azért az, emberek, majd én elmesélem tinéktek. Igen, igen, emberek, én már láttam a szivárványt közelről, én már láttam, hol kezdődik a szivárvány. Hallgassatok csak rám, emberek.

Déli óra volt, nagy napsugaras dél, de az ég sarka fekete felhőkkel volt teli, egészen fekete, félelmes felhőkkel, de csak a fejem fölöttig. Onnan kezdve szürkén és fehérén dagadoztak a felhők, tülekedtek és tolakodtak, de aztán odébb, a zöld hegyhát fölött, már vékony pókhálós rongyokká szakadoztak s az ég másik feléről, ragyogó kék selyem táblájáról sütött a nap szikrázó sütéssel.

Én a folyó partján álltam, emberek, köztem és a hegy erdős lába közt a folyó volt és túl a folyón, a hegy lába előtt, a rozsföldek közül kezdődött a szivárvány. Ó emberek, higgyétek el, hogy így volt!

A zöld hegyhát volt a háttere a csodaszép szalagnak és a rozsföldek közül szaladt fölfelé, föl az égre, a szürkére, feketére. Emberek, emberek, csak a hidon kellett volna átmennem, száz lépés sem volt, emberek, nem volt száz lépés sem s a rozsok kalászából nőtt ki a szivárvány. Nem mentem át a hidon, miért mentem volna át, nem kell megfogni a boldogságot, emberek, elég látni, elég tudni, hogy hol kezdődik...

De mért nem figyeltek rám, emberek? Ez nem érdekel benneteket? Hát mi érdekel, mondjátok meg, hogy mi érdekel, majd arról írok szép mesét nektek, hogy örömet szerezzek a szíveteknek, hiszen csak azért vagyunk a világon, higgyétek el, hogy örömet okozzunk egymásnak. Mi az, mi az, emberek, nem figyeltek ide és vörös a kezetek? Miért vörös a kezetek, emberek.

Nem, nem igaz! Ne mondjátok, hiába mondjátok, én úgy sem hiszem, hogy vér az a keze-
teken. Emberek vére van a keze-
teken, emberek! Nem öltetek ti, hiszen ember nem öli meg az embert, aki mind csak azért van a világon, hogy örömet okozzon egymásnak. Nem, nem, ne mondjátok és ti se higgyétek! Ne mondjátok, hogy mindennap; nem, soha! ne mondjátok, hogy már eddig is mindig; nem, soha! ne mondjátok, hogy ezentul is mindörökkön; nem, nem, soha!

Mi az, emberek, mit beszéltek? Hogy győzni kell? Kit akartok legyőzni? És mit akartok attól, akit le akartok győzni? Hogy azt cselekedje, amit ti óhajtotok? De tudjátok-e ti magatok, hogy mit kell cselekedni? Nem is amazoknak, csak nektek magatoknak? Ki tudhatja? Ki tudhat bármit oly biztosan, hogy azért egy csepp vért is elcsordithasson? Mit mondtok, emberek? Hogy ellenség? Hát azt is tudjátok, hogy ki az ellenség? Ti már beláttatok egymásba, emberek? De próbáltatok-e már önmagatokba tekinteni? Láttátok-e már, hogy látni ott sem lehet?

Ha akármit mond a *másik*, emberek, az szó csak, csak szó; mit lehet tudni, mi van mögötte? Ember van mögötte, emberek, de hogy milyen az ember, azt ember csak nem tudhatja!

Hiszen azért gondoltatok istent magatoknak, hogy legyen valaki, akiről azt hiszitek, hogy belenéz az emberbe és látja, hogy milyen. De csak nem mondjátok, hogy ti vagytok az isten, ti nem lehettek az, akit gondoltatok magatoknak, hiszen akkor ti is csak gondolat volnátok és egymás vérért nem csordíthatnátok.

Jaj emberek, szerettetek-e már? Ne haragudjatok, hogy megkérdem tőletek, de véres a kezetek, aligha szerethettetek: harmat van a kezén annak, aki szeretett, illat van a kezén, élet van a kezén. De ha mégis azt hiszitek, hogy szerettetek, emlékezzetek csak, mikor akit szerettetek, azt mondta, hogy szeret: milyen puszta csengés volt az, mennyi bizonytalanság reszketett - ti bennetek - a szó mögött.

Csak mondta, csak szó volt, de hogy szeret-e, soha meg nem tudhattátok, hisz ember volt, akit szerettetek, s az ember azt mondja, amit akar, emberek! És ti mégis tudni akarjátok, hogy ki az ellenségetek!

Mért mondjátok, hogy fogoly és zsákmány, emberek? Minek az nektek? És mutassátok meg azt a foglyot, hadd látom én is, hogy látom-e, hogy fogoly? Semmitsem látok, emberek. Csak embert látok, százezret, milliót és hiába mondjátok, hogy fogoly, én nem tudom meglátni rajta, emberek. Én is ilyen vagyok, te sem vagy másmilyen, s mi ketten foglyok nem vagyunk. Mért mondjátok, hogy fogoly? A zsákmánytokon sem látok semmit, emberek. Tárgy ez is, tárgy, tárgy, szomorú, örök tárgy, olyan, mint a tintatartóm, a teaszűrőm; tárgy, ami túl fog élni bennünket, mert csak mi megyünk el innen emberek, a tárgyak ittmaradnak és nem bántják egymást.

Emberek, nem értem a szavakat és ti sem értitek az enyémet. De ne akarjátok, hogy *én* értsem meg, amit ti beszéltek, hiszen abból emberek halála következik. Idejőjjetek, erőlködjétek, *ti* próbáljátok megérteni az én szavam, mert jobb szó az, élő életnek szava. Mért akartok az életnél egyebet? Ki mondta, hogy van egyéb is, mint élet s mért hittétek el neki, emberek? Mért hittétek el, hogy másutt is van boldogság, mint az életben, hiszen ti még sohasem láttatok egyebüvé? S mért hiszitek, hogy más embernek van köze a ti boldogságotokhoz, más, messzi embernek, hiszen ha boldogok még nem is voltatok, de azt csak éreztetek, hogy a boldogtalanság bennetek van? Hát nem értitek-e, hogy a boldogság is csak bennetek lehet? Emberek, figyeljétek rám, az én szavam, a zavaros, a bizonytalan, az az értelmes beszéd, nem a tietek, amiben száraz szavak borsói verődnek egymáshoz. Zsákmány, fogoly, győzelem, így külön-külön talán tudom, hogy mit jelentenek, de mikor egymás mellé rakjátok őket, higgyétek el, hogy értelmük sem lehet! Mért töritek hát rajta a fejeteiket? Mért próbáltok ebből értelmet kicsendíteni?

Szép mesét írok tinéktek, hogy örömet szerezzenek a szíveteknek.

De ti elfordítjátok a fejeteiket és a szemetek odafordul, ahol ember vére buggyan, a fületek oda, ahol ember nyögése hördül, az orrotok az oda, ahol ember teteme bűdösödik. Emberek, sikitom, idenezgetek, írom a szép mesét tinéktek arról, hogy azért vagyunk a világon, hogy egymásnak örömet szerezzünk. Mért nem *ezt* hiszitek el, még akkor is, ha hihetetlen? Ha ezt hinnétek, kiülne a szívárvány az égre, akármelyik rozsföldről felszaladna a hétszinű szalag a fekete felhők közé s nem volna messzebb tőletek száz lépésnyinél. Ott volna, ott a hegyháton innen, a folyón túl, a hid mögött és nektek csak a hidon kellene átmennetek. Hét színe van, hét gyönyörű színe, vagy nem is igaz: *minden* színe van, mert minden szín benne van s a vérnek, amit ti látni akartok, csak egy színe van, mindig egy színe. Vörös. És az sem marad meg, mert ha megalszik, fekete, piszkosan fekete. Emberek, minden szín a szemeteké és minden szem

csak minden szineké lehet, emberek, ne nézzétek a vöröset és a feketét. Gyertek ide! nézzétek a szivárványomat! figyeljete a szavamra!

De nem jöttök, géppuskátok van, ágyutok van, új gázatok van.

És nem vagytok emberek.

HÓDÍTÓK.

Hányadik már az esztendő? Még csak a negyedik. Nekünk, akik élő türelmetlenséggel élünk még a negyedik, de egy pár millió embertársunknak, aki nem állhatott be a vége-várók közé: már régen a végtelenedik - ez számnév, nem ige! - a végtelenedik esztendő. Ki hiszi, hogy az utolsó? Ki hiheti, mikor látja, hogy az ember még most is olyan utolsó? Nem agyrém, nem álom, nem lidércnyomás, hanem valóság, amelyről, hol szememmel, az ujságokból, hol fülemmel, társas érintkezésemből, értesülök arról, hogy vannak még hódítók közöttünk: akik városokat akarnak elfoglalni, nemcsak elfoglalni, hanem meg is tartani, területeket annektálni, azokba mindörökre beülni, népeket móresre tanítani. Akik elhiszik, hogy van az, amit hadiszerencsének neveznek, s hogy az nemcsak fordulhat jobbra és balra, de fontos is, hogy hova fordul, s nekem, neked, mindenkinek, érdeklődéssel kell néznünk, hogy merre is történik ez a fordulat. Vannak hódítók közöttünk és vannak ugynevezett ellenségeink között is. Egyik cilindert visel, a másik egyebet, nem tudván, hogy már régen mindegy, mi van az ember fején, a lényeg az lévén, hogy a fejében mi van.

Világos, jaj de szomorú világosság, hogy a háború még nem tartott elég sokáig, ámbár éppen a saját időtartamával tartott tovább, mint ameddig tartania szabad lett volna. De mindegy: kevés volt. Sem ember nem halt meg és lett nyomorék elég, sem a nélkülözések nincsenek még olyan jól kifejtett állapotban, hogy tanulni lehetne belőlük. Ne tegyünk különbséget: sem nálunk, sem egyebütt. A halottak és az éhezők élők még nincsenek elegendően: mert nincs meg még az oktató erejük. Várni kell, amíg megszorodnak, várni, amíg az örök némák és az egyelőre rekedtek olyan hangosan lesznek némák és olyan vérszesen rekedtek, hogy amit mondanak, azt már nem lehet félreérteni. Ma még lehet. Még van olyan kommentátor, aki azt hiszi, hogy a halottak céllal haltak meg, az éhezők céllal verik össze használhatatlanságtól sárga fogaikat. *Azok* valamely területért lélekzettek hirtelen utolsót, *ezek* azért folytatják a csont és a bőr közti izomzatok apasztását, hogy megmutassuk a szomszédnak, hogy mégis csak mink és nem ők! Tehát a háborúnak, amelynek kezdődnie sem lett volna szabad, ha már akkor ember lett volna az Európát benépesítő szertelen kétlábu, nem is kezdődött volna - a háborúnak folytatódnia kell, mert a kétlábu még most sem ember, csak állampolgár, csak harcos, csak kenyérjegy-tulajdonos, csak hódító, csak politikus, csak nemzetgazda, csak minden, de ember még most sem, épp oly kevésbé az, mint amikor barlangjából kimászott és a napfény aranyvillája először nyult a nyelve alá, hogy az első valamit jelentő hangzatot kimondassa vele. Most már nem csupán ő maga tud beszélni, de megtanította rá a papagályt is, a nagy kifurt érc-csövet is, ám mind, ő maga is, tanítványai is ki tudják mondani azt, hogy háború s úgy mondják, mintha ennek a szónak céljai és értelmei volnának. A gyászos kreatúra tehát még nem ember, ahogy papagálya és megfurt érc-csőve sem az.

Vagyis várni kell. Amíg az ember észreveszi, hogy itt van a nagy okkázio. Az emberreválás szédületes alkalma, amit még ha akar, akkor sem mulaszthat el, legfőljebb halaszthatja, az emberállományából dobhat oda még egy pár milliót csak azért, hogy ne kelljen most, rögtön, mindössze három, vagy négy évi kényszer után, átmennie a nagy átalakuláson. Hát inkább odadobja ezt a kis áldozatot. Van még ideje. *Egy* esztendeje biztosan van még, hogy *kettő* van-e, nem lehet tudni; *három* biztosan nincs már. De addig ráér. Addig hódít, legyőz, felszabadít, majd-megtanítomat és majd-megmutatomat játszik, nemzeti különbségeket huzigál alá és élez ki s el akarja hitetni, hogy ez a különbség nagyobb, mint amekkora egy élő és egy holt ember között van. És én még mindig nem mondhatom neki:

- Ne velem kísérletezz. Én e kísérlet nélkül is tudom, hogy nincs az a botokud-néger, aki annyira különböznék tőlem, mint a saját hullám; hanem próbáld ki magadon és én majd a holttesteddel megbeszélem a többit, a tanulságokat.

Ah, még vidáman hódítanak köröttem! Nem azt hódítják, amit ők gondolnak: várost, falut, földet, javat, ami az ellenségé. Csak az életem és a többi életek esztendeit hódítják és az emberi mivoltom amugy is szűk területeiből annektálnak. Az új ember kezdeteiből harapdálnak le vasfogakkal. De hiába. Az új ember mégis el fog kezdődni és *most*, *most*, a régi ember nagyszerű felépítésére kitalált ragyogó és véres alkalomból, fog elkezdődni; már nem lehet sem tiszta, sem huszéves békét kötni, nemzet a nemzettel már nem békülhet ki, csak az ember békélhet meg önmagával.

Téved, aki úgy véli, hogy a béke azért nem jöhet, mert nem elég erős még. A békének nincs ereje és nincs gyengesége. A béke csak az emberiség nyugalmi állapota, erők hiánya, vagy erők nem működése. S amíg a háborúnak *van* ereje az életre, vagy amíg nincs ereje az öngyilkosságra, (mikor már önmaga iszonyatát belátta), addig béke nem lehet.

Egyelőre nem lesz. Mert itt is, ott is harsányan hódítanak még, s amíg egyetlen hódító kitérheti a száját anélkül, hogy agyonvernék vagy szanatóriumba vinnék, s hirdetheti a célos Halál nagyszerűségeit e céltalan Élettel szemben, addig béke úgy sem lesz. Már látnivaló, hogy ez a háború a Háború végéig akar tartani. Nem tudjuk megakadályozni benne; a Hódítók miatt. Akik még forgalmat akarnak csinálni a nagy Végeladáson. Nem tudván, hogy mikor a kalapács utószor lecsap, összes adásvételeik azonnal érvénytelenekké válnak.

Mert a kalapács aztán a mi kezünkbe kerül át. Mily jó volna, mily szép: minél kevesebb fejet beverni vele, csak azért, hogy több árverés ne legyen. S mily sivár, hogy mégis sok fejet kell majd beszakítani!

Rémes, hogy még akkor is!

HADI-ÁLOM.

Egy álmomat fogom elmesélni, egy nagyon egyszerű álmomat.

Tudom, hogy bolond, aki az álmát elmeséli és még bolondabb, aki meghallgatja, de én azért mégis elmesélem és kérem az olvasót, hogy mégis olvassa el, amit elmesélek. Hiszen most már nem olyan hiábavaló szappanbuborék az álom, mint azelőtt volt, most már komoly tudósok foglalkoznak vele és minden évben legalább egy fél könyvtárat teleírnak róla. Amin nincs is semmi. Ami e világon van, arról mindről külön-külön össze lehetne írni egy fél könyvtárat esztendőnként, mégsem lennének sokkal tudóbbak, mint azelőtt voltunk.

Szappanbuborék? Arról is írhatnának. Van-e szebb, mint a szappanbuborék? Most már nem fujhatom. De milyen örömmel vennék meg egy nagy német könyvet, aminek Die Seifenblase volna a címe és ott volna ez is: mit zwanzig farbigen Tafeln; és a husz színes táblán ezer szappanbuborék volna ábrázolva a modern képnyomtatás legnagyszerűbb eszközeivel. A legszebb szappanbuborékok, amiket különböző német tudósok sok százezer fujományából állítana össze, a legkiválóbb szakférfiu!

Milyen örülség, hogy leírom: most már nem fujhatok szappanbuborékot. És elhiszem, hogy csakugyan nem fujhatok! Miért? Miért ne? Mennyivel volna az hiábavalóbb, mint a többi foglalkozásom, vágyam, ábrándozásom, tervezgetésem? És hogy szebb volna, abban biztos vagyok. Káprázik a szemem az örömtől, ha visszagondolok rá, milyen csodaszépeket fujtam annak idején. És sirni szeretnék, ha rágondolok, hogy ezt az ártatlan örömemet sem tombolhattam ki egészen. Milyen ritkán fujtam szappanbuborékot és ime itt állok azzal az ostoba felfogással, hogy most már nem nekem való ez a játék. Ki nevelte belém? Hát mi nekem való? A kártya, ugy-e? A szerelem? Az irodalom? Mért azok inkább? A szappanbuborék mellett döntök és már el is indulok, hogy előállítsam a szappanos vizet és kikeressek egy szép, hosszú szalmaszálat, visszahajtogassam a végét, hatszallagura és elkezdjem a művészkedést.

De fanyar mosolylyal kell visszaülnöm a székre. A vízbefuló kapaszkodhatok a szalmaszál után, s lehet, hogy meg is menekül, ha jóerősen megkapaszkodik benne. De én, ennek a nagy városnak a közepén, ennek a nagy háborúnak a közepén, honnan vegyem a szalmaszálat! Azelőtt a kávéházban adták hűsítő italok mellé és én mindig arra gondoltam, hogy milyen boldoggá tett volna gyerekkoromban egy-egy ilyen deli szalmaszál, ami kemény, szépen ki van készítve, nem szelel és gyönyörű hosszú szálát ad a szappanbuborék szívárványos aranyalmájának. Milyen élvezet volna ilyen szalmaszálból fujkálni a gömböket, nagyobbra, nagyobbra, jaj csak el ne pukkadjon, jaj csak el lehessen libbentem szépen az egész gyémántgombócot a szalmaszálról, hogy repüljön, valami kis fuvallat áramlatán és szikrát szórjon a napfényben!

Azonban nincs szalmaszálam s ha volna: a szappan, amit most szappannak neveznek jó-e arra, hogy buborékot lehessen fujni belőle! Nyilván nem jó, hiszen arra sem jó, amire csinálták; a főcéljára nem jó, s az a gazember, aki előállította, megcsalván előbb a szappan összes alkatrészeit, aztán a vevőjét, nyilván nem gondolt a mellék célra, a szappanbuborékra. Az a másik jóféle, aki a háborút megüzente, szintén biztosan nem gondolt rá, hogy míg tízmillió ember életét teszi szappanbuborékká, addig magát az igazi szappanbuborékot megöli s ezzel nagy kárt okoz a gyermeki emberiségnek.

Mert háboru van, ezt ne felejtsük el s ezt azért is ide kell írnom, hogy aki majd tíz év múlva elolvassa ezt az írásomat, ne álljon előtte értelmetlenül, ahogy néha én állok és valamennyien állunk elmúlt írások előtt.

Az álomom, amit el kell beszélnem, háborus álom, bár nincs benne katona, nincs fegyver és nincs semmi olyan, ami ilyen külsőségesen háborura mutatna. Mondtam már, hogy nagyon egyszerű álom, semmi fantasztikumot ne várjon tőle az olvasó. Fantasztikusan egyszerű álom, amint az alábbiakból kiderül.

Azt álmodtam, hogy sétáltam Budán. Egymagam, vagy valakivel, vagy valakikkel, az már elmosódott a fejemből, de az álomom lényegére nem fontos. Sétáltam és egy kicsit elfáradtam, hát befordultam egy budai kis cukrászdába. Bárha ébren sohasem szoktam cukrászdába menni, még sincs ezen semmi különös. Még nem vakmerő álmodozó az, aki álmában bemegy a cukrászdába.

Leültem egyik asztal mellé s egy kisasszony jött oda, hogy kiszolgáljon. Hogy szép volt-e, csunya-e, nem tudom, semmi különöset nem álmodtam e kisasszonnyal kapcsolatban. A kisasszony is mellékes volt álomomban.

- Van kávé? - kérdeztem a kisasszonytól.

- Van - felelte a kisasszony.

- Habos kávé? - kérdeztem tovább, de, emlékszem, nem valami különös nyomatékkal.

- Van - felelte erre is a kisasszony.

- Tejszinhabos? - kérdeztem még.

- Igen, kérem -- mondta rá a kisasszony.

- Akkor azt kérek - fejeztem be a rendelést.

A kisasszony elment, de néhány perc múlva visszajött.

- A habos kávé harminchárom korona hatvan fillér - mondta.

És én nyugodtan ezt feleltem neki:

- Csak hozza kisasszony.

Itt befejeződik az álom, mert mielőtt a kisasszony elhozta volna a kávé, fölébredtem.

Megdöbbenve ébredtem fel. És azonnal eszembe jutott Ignotusnak egy nagyon szép verse, aminek ez az egyik sora:

Vagy, mint az ember, gyáva álma is?

Ezen döbrentem meg, az álomnak ezen a gyávaságán. Mert ahogy visszaemlékszem az álomra és az álomat kísérő érzéseimre, meg tudom állapítani, hogy nem csak tettetett nyugalommal mondtam a kisasszonynak a hozza-csak-ot, mikor bemondta a kávé árát, hanem valóban nem csodálkoztam, valóban a világ legtermészetesebb dolgának tartottam, hogy a tejszinhabos kávé harminchárom korona hatvan fillérbe kerüljön.

*

Nem hiszem, hogy ezen a mai nemzedéken, amely végig élte ezt a háborút, még segíteni lehetne.

Ime: az álmainkat is megmérgezte már a háboru.

FALUN.

Verandán ülök, spirituszlámpa ég előttem, falusi földes ur vagyok. Hogy búgnak és brekegnek a békák a jószága sötétben!

Tegnap este elolvastam egy Jókai-novellát. Nem is novella, kisebb regény: Egy ember, aki mindent tud a címe. Egész nap ez a regény járt a fejemben; régen nem olvastam már Jókait. Egész nap a fejemben járt és egyre nőtt a zavarom. Hogy is vagyok vele? Iskolában tanultam, vagy csak lapban olvastam, vagy nem is olvastam, de mondták nékem, hogy Gyulai Pál szigorúan és igazságtalanul kritizálta Jókait? És Péterfy Jenő is. És még ki? Nem tudom, zavarban vagyok, ez az egyetlen érzésem, ami az olvasmányból maradt. Mikor olvastam, akkor egy másik egyetlen érzésem volt. Miközben a szemem szaladt a sorokon keresztül, a fejemben, mint egy óra, folyton ez tiktakkolt:

- Nem igaz, nem igaz, nem igaz.

Egy pillanatig nem hittem el, ami előttem nyomtatva állt. Olyan furcsán is kezdődik, ahogy Jókai a hőst bemutatja:

„Beszélt hét élő európai nyelven, olvasott a három classicuson, a latinon, a görögön, a szanszkriton s meg tudta magát érteni a japáni és chinai idióma szerint, tudott értekezni a pápua, sioux és ovasero fajokkal, remekül hadarta a *ladino* zsidó jargont, sőt egyszer egy híres zsebmetszőtől megtanulta a *Kochem* nyelvet is, amin a tolvajok értekeznek egymás közt s olyan jól tudta, hogy mi az a *Kochmor*, *Tararumgerger*, *Chassimathändler*, *Bismuther*, *Schottenfäler*, *Linkwächsler*? mint akármelyik *Baldowerer* (orgazda). - Ami a szépliteratúrát illeti, azt a remekíróktól kezdve egész a curiosumokig ismerte; - a philosophiából baccalaureatus volt, - építész, zenész, festész volt; - buvárkodott népisme és régészetben; - gyakorolta a homoeopathiát és hydropathiát, a schrotcurát, a perkinizmust és baunscheitizmust; - kedvelte a csillagászatot, volt saját csillagdája; azután botanikus volt, természettudós; járatos az exotikus flora és fauna világában; majd törvénytudós volt és államférfi; később nagy financier és nemzetgazdász, különösen bányász és állataclimatáló; - szokás szerint geograph gyakorlat után, mint híres utazó; tekintély volt a spiritizmusban és quasi médium; tanulmányozta minden népek vallásait, a shamanizmust, bramanizmust, buddhizmust, mohammedanizmust, a shi és sunna válfajaival fetisizmust, talmudizmust és chistianizmust; in thesi követte a jansenizmust, in praxi a mormonizmust és amellet, mint nemes ur, *született* törvényhozó volt és *született* katona.”

Mi ez, mi ez, ez a rettenetes egymásután, ez a keverék, ez az egyveleg? Mért van erre szüksége az írónak? Kit akar megszédíteni vele? Mi ebben a sajtóhiba, mi a tévedés, mi a nemtudás? Helyenként nem is értem, más helyeken, *mintha érteném*, de nem vagyok biztos benne; ahol megértem, ott kétségbeesve látom, hogy nincs értelme. És mindezekén túl az egész: nem igaz. Nem is tiktakkol, hanem kalapál a fejemben, hogy nem igaz. A hét élő európai nyelv már nem igaz, de a szanszkrit már iszonyuan nem igaz, a japáni, a kínai riasztóan nem igazak, a pápua, a sziu és az ovaszerő hajmeresztően nem igazak. Semmire igaz az egészről, ennek következtében nem is érdekel s csak mint kuriózumot olvasom tovább, hogy van-e benne még ilyen? Van. Csupa ilyen van. Az összes figurák ilyenek. Megijedek a szótól, mikor elgondolom, hogy ez az egész regény hazugság. Hogyne volna hazugság, ha regény. De szabad-e úgy hazudni a regényt, hogy ne hihessem el? Szabad-e hazugul hazudni? És különben: igazán hazudni kell-e a regényt?

Fantázia... A leggyönyörűbb tehetsége az embernek. De mikor tudom, hogy a fantázia csak a meglévőből tud építeni; nincs fantázia adatok nélkül és minél több az adat, annál vakmerőbb

lehet a fantázia, szélesebben terjeszkedhetik, magasabbra csaphat. És látom, hogy az adatok fele hamis, rossz, értéktelen, kényelmetlen. Mi van a fantáziával hát? Annak a fele is ugyanilyen kell hogy legyen. De megbizhatom-e a másik felében, ami azokra az adatokra épül, amikről *én* nem tudom, hogy hamisak. Mindamellet hamisak lehetnek, sőt már gyanakszom is, hogy hamisak...

Milyen bajban vagyok ezzel az olvasmányommal. Viktor Hugo, igen, igen, Victor Hugo, ott vannak ilyenek, de *ennyire* nem alaptalanok. *Ha* bizonyos föltételek adva vannak, vagy adva volnának, akkor azok az emberek lehetségesek volnának. De *ezek* az emberek soha, semmi körülmények közt nem lehetségesek. Nincsenek a világon. Csak az író képzeletében vannak? Nem, nem, ez a legkinosabb, nem hiszem, hogy ott is lehetnének. Sehol sincsenek, csak a papiroson lézengenek.

„Fantissa nemcsak regényeiről volt híres, hanem fényes ékszereiről is. Voltak neki a hirlapok által országosan megénekelt brilliánt, smaragd, opál, zafir és igazgyöngy garnitúrái. A brilliant ékszereit eladta s utána szökött Ottó grófnak Algirba. Akkor Ottó gróf tovább szökött Bengálba: tigrist, elefántot vadászni. Ekkor Fantissa eladta smaragd ékszereit s utána hajózott Bengálba. Akkor Ottó átmenekült Siamba: szarvorrut vadászni. Mire Fantissa eladta az opál ékszereit s utána vágatott Siamba. De már akkor Ottó gróf megint odább állt Ausztráliába: känguruht vadászni. Fantissának volt még zafir ékszere; annak az árával utána hajtatott Ausztráliába. Ottó gróf menekült Mexikóba: buffalót vadászni, Fantissa a gyöngyök árán oda is utána; innen Ottó gróf fel Kamcsatkába: cethalat vadászni. Fantissa utána: végre Szibérián keresztül Ottó gróf jeges medvét vadászva, Oroszországba, Fantissa mindenütt nyomában. Mikor aztán Ottó gróf alul mind az öt világrész kifogyott...”

Mi volt akkor? Nem bánom, mindegy. Kifárasztott ez az ugrándozás a térképen, mert nem volt igaz. Szaladok Jules Verne angolja után, mert a térképe nem hazudik. Algirból nem lehet Bengálba menni, Mexikóból Kamcsatkába. Azt hiszem nincs kenguru Ausztráliában, nincs buffaló Mexikóban, jegesmedve Szibériában... És a gyötrelmes ötlet az ötféle ékszerrel, a pontos párhuzam a világrészek és az ötféle ékszer közt. Mily fárasztó, mily bántó, szinte fájdalmas.

Nagy bajban vagyok ezzel az olvasmányommal. Elhoztam magammal a Kárpáthy Zoltánt, meg a többiekét. Nem merem elolvasni őket. Hátha ugyanilyenek? Nyilván ugyanilyenek. És akkor meghasadna szívem Kemény Zsigmondért, aki kortársa volt Jókainak. És *szintén* regényíró. Jaj, micsoda, pokol lehetett az élete.

A LÓ.

A gyerek hozta a lovat, hogy a lóvonat elé fogja. Már ahogy' hozta, azon meglátszott, hogy a gyerek és a ló nincsenek egymással jóviszonyban. A gyerek ráncigálta a lónak a száját és dühösen nézett a lóra; a ló eltarolt a gyerektől.

A gyerek vöröshaju, szeplős fiu volt, gonosz-ábrázatu; a ló mingyárt első pillantásra jólelkű lónak látszott. Ha választanom kellett volna, melyiket tekintsem magamhoz közelebbállónak, velem-rokonnak, egész-biztosan a lovat választottam volna. A gyerektől féltem volna, hogy, ha megharagszik rám, bicskát ránt ki, a hátam mögött, és belémszurja, a ló nyilván figyelmeztetett volna, a maga módján, ha vele szemben valami nemhelyeset cselekedtem volna.

Tavaszi délután volt, langy-meleg, kék-egü, napsütéses, azok közül a tavaszi éji órák közül való, mikor az egészség, a teljes élet, átmenetileg jólérezheti magát, mert földön, fákon, légben csak szépség, frissesség, fejlődés veszi körül. Az új falevélnék, a kiserkedt fünek, a csillogó égneek, a tiszta-fehérre mosott felhőnek, a napfényben sütkepező padnak, az automobilon ajtaján a rézkilincsnek: mindnek, mindnek tavasza volt. A lónak is.

Csak a gyerek képviselte az évszaktalan emberi ádáztságot. A gyerek piszkos és gyürött volt, nem a munkájától, hanem attól, hogy nem törődött a tavasszal, nem vette észre, fontosabbnak tartotta magát és azt, hogy gyűlölködjön, a felviruló tavasznál. Undok volt a gyerek és el kellett volna távolítani a tavaszból, a tavasz és az ember nevében.

A lóvonat kocsija elé cibálta a lovat a gyerek, de szántsándékkal úgy, hogy a ló messzebb legyen a kocsitól, semhogy az istrángot fel lehessen kötni. A ló magától hátrább jött volna, mert a ló okos és szelid volt, de a gyerek, elől, rángatta a száját, aztán hirtelen hátraugrott és a gyeplőszárral kezdte hátrahúzni a lovat. Közben közvetlenül a ló hátsó lábai mellett állt és ütötte a ló combját az öklével.

Emiatt a ló nem tudta, hogy mit akar tőle az ellensége, azt-e, hogy előbbre menjen, azt-e, hogy hátrább jőjjön.

Folyton azt vártam, hogy a ló rug egyet, megpróbálja agyonrugni az ádáz gyereket, de a ló nem tette. Csak reszketett, egész testén reszketett a szép barna bőr, az utálattól és az elfojtott haragtól. A ló le tudta győzni önmagát. Ki van zárva, hogy a ló félt volna a gyerektől. A ló hatalmas és jóltáplált volt, a gyerek nyeszlett és fejletlen. Talán ezért is gyűlölte annyira a lovat. Nagyon gyűlölte, nem is tudott másképp nézni rá, csak szikrázó szemmel és öklbe-szorított kézzel.

Mikor már kellőképpen hátrarángatta a lovat, akkorát rántott a gyeplő egyik szarán, hogy a zabla-vas kiesett a ló szájából.

- A kutya istenedet! - káromkodott a gyerek és megint előre rohant a ló fejéhez, hogy a zablavasat visszategyje a szájába. A ló biztosan a szájába engedte volna tenni a vasat, láttam, tessék nekem elhinni, láttam, hogy engedte volna, de a gyerek azzal kezdte, hogy ököllel orronvágta a lovat. Ez fájt a lónak, kénytelen volt magasra felkapni a fejét, a fájdalom reflexmozgásaként, s ezzel a szája magasabbra került, semhogy a gyerek felnyújtott kézzel kényelmesen elérhette volna.

A gyerek ráncos, rossz, kék száján megint csak úgy ömlött a szitok. Oldalról néztem a viaskodást. A ló a szemellenző alul lenézett a fiura, nagy, veres, de mégsem gyűlölködő szemmel. Csak undorodott nagyon embertársamtól, aki most az öklét a gyűrűs ujjával kibütykösítette és úgy öklözte a ló nyakát.

A ló folyton reszketett és a szájába engedte tenni a vasat, de a gyerek káromkodva továbböklözte. A ló igyekezett mozdulatlan lenni, mert látszott, hogy tudja: minden hiába. Ez a kis vadállat gyötörni akarja, s ő minden mozdulatával csak okot ad neki arra, hogy gyötörhesse. A tavaszi boldogságtól remegő levelű nagy fák alatt csak négyen voltunk. Egy példány ló, *Equus caballus*, és három példány ember. *Homo sapiens*, a gyerek, egy ur, meg én. A ló, a szép, derék ló, jobban képviselte a maga állatrendjét, mint mi hárman a mienket. A gyerek olyan volt, aminőnek leírtam, az ur koravén arcú, városi testű ember, törődött és rosszkulturájú. Én tulságosan középtermetű vagyok ahhoz, hogy alakilag is megfelelő *Homo sapiens*nek tarthassam magamat.

Mikor már nagyon nem lehetett nézni, mit művel a gyerek, az ur, aki a kocsiban ült, megszólalt:

- Mit bántod azt a lovat?

De nem volt jó határozott hangja az urnak, hanem bizonytalan és szétfolyó hangja volt. És az is érzett a hangján, hogy nem az emberséges ember beszél belőle, csak az újságolvasó, aki olvasta az Állatkinzás című napihireket. És ezzel a kérdéssel nem fejezte be a mondatot, hanem ezt is hozzátette még:

- Bántott az a ló téged?

Ebből kiderült, hogy az ur azon az állásponton áll, hogy, ha a ló bántotta volna a gyereket, akkor a gyerek visszabánthatta volna a lovat. Én már ebből láttam, hogy az ur nagyon gyatra ember. A gyerek kajánul továbböklözte, a ló nyakát, onnan villogtatta a szemét az ur felé, így feleselve:

- Mi köze magának ahhoz?

Az ur ezt felelte, bizony isten ezt, a saját fülemmel hallottam, hogy *ezt*:

- A haza érdeke, hogy ne kinozzuk a lovat, hogy egészséges maradjon.

Tehát azt vélte, hogy a lovat egészségiben kell tartani, hogy elmehessen a csatába és ott megdögölhessen.

A gyerek felelt:

- A magáé ez a ló, hogy belebeszél?

Az ur ahelyett, hogy eddigi tévedéseit helyrehozva, oda ugrott volna pofonverni a gyereket, felelt a kérdésre:

- Nem az enyém, de a tiéd se.

- De a magáé se!

- De a, tied se!

Azt hittem, itt elakad a két *ember* vitája. De az ur folytatni tudta:

- A ló a közé.

- Kié!

- A közé. A közmunkatanácsé ez a ló. Közpénzből vették ezt a lovat, azért nem szabad bántani.

(Szerettem volna elszaladni, annyira megalázott *engem* ez a beszéd. De ottmaradtam, mert folytatták.)

- Csak maga hallgasson - mondta a gyerek - maga nem ismeri ezt a lovat! Nem magát haragítja! Ahhoz van esze neki, hogy lerágja a füvet! Ahhoz van!

És megint beleöklözött, mert a ló nem tudja, hogy nem szabad lerágni a füvet, a melyen keresztülvezetik.

Az urnak még volt egy érve, amit olvasott valahol; azt sem akarta dugaszban hagyni.

- A ló nem tud védekezni.

- Mért nem? - kérdezte a gyerek.

- Mert nem tud beszélni.

A gyerek ránézett az urra és látta, hogy nem kell félni tőle. Ezt felelte:

- Dehogyan nem! Most is az beszél.

És a gyerekeknek, az állatkinzónak, volt ebben a pillanatban igaza, az állatvédő urral szemben.

A ló, az igazi, a kocsi előtt, nem szólt bele az egész diskurzusba. Csak állt és reszketett. Nyilván hallotta, hogy mit beszélnek a háta mögött. Én is hallgattam, de mert a felső bőröm, a fejlődés folyamán, elvesztette a reszketési képességét, én csak belül ludbőröztem, valahol a lelkem epidermiszén.

*

És aki azt mondja, hogy mit akarok én *most egy* ló, egyetlenegy ló esetével, annak előre megízenem, hogy számár. És hogy megérdemli mindazt, ami körülötte történik.

CSATATÉR.

- Ez a kép a háboru elejének egy csataterét ábrázolja, azt, amelyiken a szerb Timok-divízió pusztult el. Azóta megváltozott a háboru és nyilván, a csatater sem ilyen -

Itt volt, itt játszódtak le, nevezetes volt, véres volt, nagyszerű volt. Látszik rajta! Nem látszik. Két hete, vagy, három hete annak; én nem tudom, a többiek se tudják pontosan. Sok ember megjegyezte ugyan magának azt a napot, mert azoknak az embereknek: a haláluk napja volt. De ők nem számítanak. Mit tud a halott? Talán mindent, de én nem tudom, hogy tudja-e, s ha tudja is, nekem nem tudja megmondani, hogy tudja.

Hol vannak a holtak? A föld alatt. Hol vannak az élők? A föld alatt (a sáncban), másutt, mert már másutt a harc. Vagy nem is a sáncban vannak, hanem a gőzfürdőben, vagy a kávéházban, hisz az élőknek sok helyük van. A halottnak csak egy. Ott, ott ni, a vörösfajú bádóg-krisztuska meg van hosszabbítva egy léccel, a lécen egy másik lécz keresztbe. Ha nem mondanák, észre se venném. A bádóg-krisztuska mögött sokat temettünk el, mienket is, ellenségét is. A lécz kereszt azt jelöli. A sir! Meg se látszik. Épp olyan földturás, mint a többi. A föld nem hagyja magát. Mintha tiltakoznék a háboru ellen: nem mutatja a csata helyét.

Milyen a csatater? Semmilyen. Ahol nem álltak emberi építmények, amiket megpusztított a csata, ott a föld, a fa, a fü, a göröngy, minden: ragaszkodik a régi formájához. Az a felforgatott hant a lecsapott gránát helye? Az. Ugy mondják, hogy az. De nyáron, a lellei határban a pucokturás, aminek a gerincét a disznók szétheverték, ugyanilyen volt. Amott meggyulladt a bokor, a száraz bokor, az ágyuzástól? Ha pásztor gyerekek tüzet raknak a bokor tövére, s a láng belekap a száraz gyepebe, az eredmény ugyanez. Csak nem halt meg senki. Sem a bokor tövében, sem körülötte.

De itt meghaltak. Sokan. Milyen a csatater? Semmilyen. Mikor a holtak - ki hasmánt, ki hanyatt, ki féloldalt, ki a fejére lökve - itt heverték, mikor a sebesültek nyögtek és vánszorgtak, akkor lehetett még valamilyen. Mikor kifordult-belü lovak mutattak lábbal az égre, mikor gutaütött ágyuk egyik vállukat leeresztve ültek itt a talpukon, akkor lehetett, valamilyen. Most, ahogy én látom, az események után nem is sokkal: már csak tájkép, ami semmit el nem árul. Ha nem magyaráznák, úgy mennék át ezen a sikságon, mintha itt soha semmise történt volna.

Hogy nézzem az erdőt! Mit látok rajta? Gyönyörű, nem? Reszket az ága, amint a szellő nekiverődik, hullatja sárga, barna, fakó, gémberedett leveleit, a földjét vastagon borítják a falevelek, s e vastag szőnyegen ember nyoma sem látszik. Ő pedig híres erdő ez! Ideszorították és itt semmisítették meg őket. Most csak a szél sóhajt ki belőle, akkor emberek ordítottak, puskák pattogtak, ágak recsegték, törzsökök zuhantak, koronák fellángoltak. Semmi nyoma mindennek.

A kukoricás? Le van törve, úgy-e, a parasztok törték le, elvitték az aranysárga csöveket, hogy kukoricát morzsoljanak róluk és a csutát, hogy alom legyen belőle. És a nagy, lusta, sápadt tököket otthagyták a barázdák között, mert még nem érettek. Még most is ott lapítanak. - Nem. A kukoricát katonák törték le, hogy ellenség bele ne buj hasson. Paraszt nincs ezen a vidéken. A tököt, amely már régen érett, elviheti, aki akarja; de senkise akarja. Az országut vándorlegénye egy kis tüzet gyújtana mellette és megsütné. Sárga belül, forró parázstök. Degeszre ehetné magát belőle, De nincs az országutnak vándora, mert aki Passierscheint kap, az nem vándorlegény. S ha volna vándorló, az se igen nyulna a tökhöz. Nem tudni, melyiken feküdt halott katona teste.

Milyen hát a csatatér? Semmilyen. Alálejtő rónaság, bokor, meg fa, meg csőszkalyiba, meg erdőszél, meg kukoricaföld, meg szőlőtelep. A szőlőt tessék jól szembevéssni. Ott egy század pusztult el. És ime, azóta tán két napszámos járt benne, akik a karókat fölígazgatták, s én már nem látom, hogy ebben a szőlőben embervért szüreteltek.

A drótsövény, az a kesze-kusza? No igen, hogy utonjárók be ne másszanak a szőlőbe és le ne lopkodják a tőkéről a fürtöt, ami a venyigét lehuzza. Dehogy! A drótsövényt a katonák feszítették oda, az ellenség csak odáig tudott eljutni hasoncsuszva, ott föl kellett emelkednie a mellével, meg a fejével, hogy a drótsövénnel bajmолjon. És akkor meghalt, mind meghalt puskagolyótól. A drótsövény csak egy helyen van elszakadva. Hiszen láttam én már szakadt drótkerítést. De ezt itt úgy vágták el, ollóval. Ezen a ponton volt a legtöbb halott. Mellette a földhányás megint: sir. Hogy ne kellett legyen messzire vinni el őket.

Milyen a csatatér? Semmilyen. Hosszu-hosszu országút. Rosszabb, mint a csata előtt volt? Nem-igen. Ágyu kivágta, gyalogság jóra taposta. Az ellenségé. Utána a mi ágyunk és a mi gyalogságunk ugyanezt cselekedte. Most olyan, amilyen azelőtt lehetett. És az árok mellette? Országút árka. Száraz lósóska, nagy lapulevelek, összezsugorodott kakukfü-bokor és valami vörös-bogyós bozót, amit én mindig farkascseresznyének hittem. Ami nem zárja ki, hogy valami egész más ne lehessen. Ott: bedőlt az országuti árok partja. Mi van azon? parasztszekér, ha kocsisa alszik nappal, vásárolók szekere éjjel, ha a portéka rosszul van felrakva és faroltatja a szekeret: így szakítja le az árok partját, miközben maga az árokba fordul. Nem, nem. Ágyu dőlt oda be, mikor utána lőttek és a gránát a lovak közé csapott. A félig döglött lovak oldalt ugrottak és magukkal rántották az árokba az ágyut. Ott maradt. A tüzer, aki ült rajta, az is ott maradt. A nyakát törte ki.

Kocog a kocsim az országuton. Hát milyen a csatatér?

Ez a fa? Hát nem a szél csavarta ki? Nem, uram, tőből lőtték el, de milyen messziről! Nyitott, szögletes, hosszú gödör az országút mellett, de keresztbe vele. Víz akartak elvezetni benne? Á! Gyalogsági lövészárók; egyik olyan, hogy a földhányása Magyarország felé van. Ez a szerbeké. A másinak a hantja dél felé kihányva. A mienk. Azóta se nyult hozzá senki. Odébb: mélyített szérü, de nem látni benne a földbetaposott pelyvát, szalmatöredéket. Csak a fekete föld van ott, göröngyeit az eső kicsit szétverte. De nem is szérü, hanem *volt* ágyupozíció, s csak a csata forgalma taposta ki olyan köralakúra. Amott egy másik. Sikérebbe. Nem használták olyan soká, kimentek belőle, mert akácfa állt mögötte, könnyebb volt odacélozni.

Hé, hé, kocsis, megállni! Mit kapar az a kutya ott a dülőlút mellett? Kezet? Lábat? Nem. Csak egy katonasapkát, rongyosat, tur ki a pofájával. A fej, ha ott van, lejjebb van, mész alatt. Gyi, menjünk tovább. A csatatér semmilyen.

Ilyen.

EGY KORTÁRSAM.

Magasról nézett le a hold és a Duna úgy tükrözte, olyan ragyogóan, olyan csoda-simán, mintha nem is az a barna, szennyes víz volna, ami; a város szemben és hátul úgy szikrázott és olyan tündérszép volt, mintha nem azok a galád-galád, szégyenletes emberek laknák, akik lakják; fönt és lent és köröskörül a világ olyan békességes volt, mintha nem is annak a fertelemnek a nyavalyatörése rázná, aminek... A barátom ezt mondta:

- Ha szegény Kovács Sándorról csak egyetlenegyszer életében megírták volna azt, amit a halála óta mindennap megírnak, akkor biztosan nem ölte volna meg magát. Mért csak a halottról lehet jól írni! Mért nem írja meg senki Szép Ernőről, hogy milyen nagy ember, milyen nagy író, hogy a legmagasabbrendű mértékkel mérve is, gyönyörű az, amit csinál!

- Ki írja meg? - kérdeztem vissza.

- Ird meg te. Mindegy, hogy ki írja meg.

- Nekem nem hiszik el. Akik sem engem, sem őt nem ismernek személyesen, azok azt mondják, hogy 'biztosan a barátja' 'egy kávéházba járnak' azért ír róla így. Akik ismernek, vagy azt hiszik, hogy ismernek, megkérdik egymástól: 'mit akar tőle! miért írja ezt! meg van ez örülve?' Mert fogalmad sincs neked arról a disznóólról, amelyben élünk. Itt az emberek rosszak és más, mint rosszat nem is tételeznek fel egymásról. Ogyoenak hívják magukat, okos gyerekek egyesületének, de az eszüket csak arra használják fel, hogy a többieket kicsufolják és nekik fájdalmat okozzanak. Hát ki írja meg! A kritika! Van itt kritika! Tud itt kritika lenni, ahol azok, akikben meg volna a képesség rá, kénytelenek és csakugyan kénytelenek, irodalompolitikát csinálni, mert különben beléjük fojtának a szót? A többi pedig, aki gyakorolja a kritika mesterségét, igazán, őszintén, becsületesen nem ért hozzá, és ez a jobbik eset, mert többnyire nem-őszintén és nem-becsületesen áll az alkotás előtt, amiről mondania kellene valamit. És mit ér, ha megírják róla? Itt nincs mérték. Ugyanaz, aki ma meggyőződéssel írja meg Szép Ernőről, vagy egy másikról, hogy milyen kiváló írónak tartja, hajlandó holnap meggyőződés nélkül megírni ugyanazt egy harmadikról, akit abszolút nem tart kiváló írónak, de mert az egyik írás fölött nem áll: „ez nem komoly véleményem” - egyik írásnak sincs semmi értéke és annyit jelent, mintha Szép Ernőről, vagy a másikról semmit sem írtak volna.

- De ez így nem lehet... Közben ittjárnak az ilyen emberek közöttünk, fáradtan és ernyedten az elismerés hiányától, vagy a rossz, bántó elismeréstől, mert az mindig van, sőt sok is van. S végül felöltik azt a pózt, hogy nem is kell nekik az elismerés. Pedig kell, anélkül írni nem lehet. S nem kell félni: aki nem bírja ki az elismerést, az egész biztosan nem is érdemes rá. Aki összeroppan a dicsőség sulya alatt, annak nem járt ki a dicsőség. Nem is kár érte...

*

Háromnegyed tizenegy elmúlt, föl kellett szállni a hajóra. Sietve kapkodták vissza az átjáró deszkákat. Fönt a fedélzeten, ahol egyedül voltam a holdfény alatt, míg a hajó előrefeszült a két alásiető várospart között, ezeket gondoltam:

- Szép Ernő. Mért nem írok róla? Se róla, se Somlyó Zoltánról, akiről már hónapok óta akarom megírni, hogy a legliraibb magyar lírikus; sem Karinthy Frigyesről, akiről évek óta szándékom megmondani, hogy végre egy magyar író, aki gondolkodó is... de most Szép Ernőről kellene írni, ő most közelebb áll hozzám és közelebb mindenkihez, akiből nem halt ki még egészen az ember. Köröskörül, egész Közép-Európában, amennyire én ennek a Közép-Európának a nyelveit ismerem, sőt tágítva a határt... - mert igenis tágítani lehet a határt, ha a

fejetek tetejére álltok is, ha, mondjuk, tíz évig sikerül is kinzókamrárt csinálni a világból, aztán újra emberré vedlik vissza az ember s nem láthat embernél egyebet az embertársában... mondd, agyarkodó, ádáz öreg: mért nem megy el személyesen megdöglenni, ha azt hiszed, hogy *dulce et decorum*?... és mondd, mért hiszed? beszéltél már egyetlen halottal? ki mondta *ezt*? Csupa élő, ugy-e, akik, ha még oly *dulce et decorum is*, mégsem a halált praktizálták, hanem megmaradtak élőknek, hogy a *dulce et decorumot* elmondhassák...

De hova tévedtem... Igen: egész Közép-Európában, sőt tágitva a határt, a többi belekeveredett országokban sem látok összesen tíz olyan író, akit Szép Ernő mellé állíthatnék. Nem, még ötöt sem látok. S ha vannak, akkor az egészen hallgatók közt lehetnek csak. Nem, nem félek attól, hogy tulzok. Milyen nevetséges erőfeszítéseket tettünk eddig, hogy betoljuk az irodalmunkat a világirodalomba, a kereskedelmünket a világkereskedelembé, a forgalmunkat a világforgalomba. Nem ment, hasztalan, nem ment! Most benne vagyunk. Mi csak kevéssel mentünk feljebb, a világ ellenben sokkal-sokkal lejjebb jött. Most *egy* nívón vagyunk körülbelül és most nem kell félni, hogy eltévesztjük a mértéket. Aki nekünk ma nagy, az egy centiméterrel sem volna kisebb Párisban, s aki Londonban nagy, azt holnap nálunk is ugyanakkorának kell hogy lássák. Persze másképp mérem a nagyságot, mint ahogy most közkeletű s biztos, hogy összes közkeletű nagyjainkat eladnám egy nadrággombért s még azt a nadrággombot is a Dunába hajitanám... Ennek a Szép Ernőnek négy év óta nincs témája. Csak egy témája van. Nem tud másról írni és amikor másról ír: akkor még inkább csak arról ír. A szeme kifordul, a haja égnek áll, a szája elkékül és csak egyre mondja: mondja azt a szót. Annyira mondja, hogy már ki se mondja. Csak a száját mozgatja. Csak ő cselekszi azt, amit mindnyájunknak cselekednünk kellene: az irtózat áhítatával nem beszélni egyébről; nem megfélemlíteni róla, nem abbahagyni a nézését... És hogy ezt milyen művészi eszközökkel cselekszi, arról most nem szabad értekezni, mert még félreértenének. Azt hinnék, hogy a művészetet tartom a fontosnak. Pedig nem, most nem, amíg ez van, addig nem! Vissza kell állítani a dolgoknak azt a rendjét, amelyben a művészet volt a fő s az ember azért élt, hogy művészettel megörökítse magát. S a művészi eszköz most csak annyiban ragad el, amennyiben ezt a célt, ezt a végeredményében művészi célt szolgálja. Majd később, majd máskor másként gondolkodom, de most nem lehet koncessziót tenni, még a művészetnek sem... Ez a Szép Ernő most a legszenvedőbb ember, szenvedését a legemberségesebben kifejező. A cipőjegyről ítései és az egész Emberiség szavait mondja a cipőjegyről. Megint nem félek. Igenis: Emberiség és cipőjegy összetartoznak, lassanként már nem is tartozik egyéb az Emberiséghez, csak a cipőjegy, meg a többi ilyenek. És lehet örök szavakat mondani a cipőjegyről s nem is kell egyébről mondani őket, mert különben az emberek elfelejtik, hogy mi van... Szép Ernő nem felejt el. Azzal a gyermekes elbámulással, amely a felhőket sem tudta megszokni, ő még látja, hogy az emberek furcsa ruhákat vesznek magukra, furcsa eszközöket a kezükbe és mikor ezt megtették, akkor azt hiszik, hogy most joguk van furcsa cselekedetekre is. Ezen már senki sem csodálkozik. Ő még nem nyugodott bele... És nemcsak néha és itt-ott mondja meg, hanem mindig ezt mondja. Nem is sóhajt már. Nyöszörög, annyira nem bírja. Kell lenni ilyen nyöszörgőknek, akiknek az emberiség nevében kell nyöszörögniök, különben úgy látszanék, mintha az emberiség, ez az aljas, igenis birná és lehetségesnek tartaná...

Amikor majd... szóval, igen, akkor... majd összeülnek a népek és így szólnak egymáshoz:

- Én is nagyon-nagyon el voltam aljasodva, mint te, vagy talán még jobban, nem is értem hogyan... De nézd: nálam voltak sirók, akikből a legjobbak énem vinnyogott ki, már amennyire megengedtem nekik, mert akkor olyan elvetemedett voltam, hogy a sirást sem engedélyeztem. De most büszke vagyok rá, hogy voltak ilyen siróim. Mutasd, neked voltak-e?

Akkor mi mutathatjuk ezt a Szép Ernőt. Talán addig másokat is. De ezt már biztosan. És büszkék lehetünk rá, míg ellenben borzasztó kevés egyébre leszünk majd büszkék, amivel most kérkedünk. Szavak fogják égetni a szánkat, amikkel most rothadtá tesszük a levegőt, kolerássá, annál is rosszabbá... Mit gondolnak az emberek, hogy néznek ki most a Krisztusok?

Én látom ezt a nyurga kis gyerektestű embert, elegáns tavaszi ruhában és aranygombos sétapálcával a kezében, de a keze, mind a két keze, keresztre van szögelve és a feje, Girardi-kalapos feje, gyűrött arcu, nagy szemű feje, előrebillen, és azon a nyelven, amit mi mostan beszélünk, a kávéház nyelvéen, a liget nyelvéen, a most meghaló elevenek nyelvéen nyögi a messzehordóval megbecstelenített ég felé:

- Éli, Éli, lámá sabaktáni?

*

A hajó fölért a felső szigetre, matrózgyerekek és matróz-öregék dolgoztak a nagy drótkötelekkel, mert a matróz-matrózok, a középső korosztály...

Mig bementem a fekete fák alá, azt gondoltam, hogy valami ilyest kellene írni Szép Ernőről.

Ha megirom, mindenki félre fogja magyarázni, még ő maga is.

SÓHAJTÁSOK A HÁBORUBAN.

1. *Tavas.*

Mindenfelé nagy készülődés van. A fedezékek most mélyebbre vannak ásva, mint a hogy voltak előbbi tavaszokon. Néhol három méterre a föld alá, néhol még annál is többre. A szöges drótsövényekbe magas-feszültségű áramot vezetnek, úgy hogy a ki hozzányúl, azonnal szörnyet hal és akit golyó vág oda holtan, annak a holtteste rángatózni kezd, mintha élne.

Tavas van. Az előterek alá vannak aknázva, egyetlen gomb megnyomására legalább száz-kétszáz ember röpül husrongyokban és csontszilánkokban a levegőbe, mert husból és csontból van az ember és a robbanó gázuknak nagyobb a dilatációja, mint a husnak és a csontnak a kohéziója.

Tavas van. A géppuskák be vannak állítva és be vannak löve. Söprik a terepet; harminc, negyven, nyolcvan embert kaszálnak le minden percben, ha kell. És kell most, mert tavas van.

Tavas van, most nyílnak az offenzivák. És vetnek most az emberek. Lángvetőkkel vetnek, a vetésük mingyárt kikel, felsarjad és már el is fekszik a földön, terméstől sulyosan. A halál marokverője megy a nyomukon, megtérdeli a kévét, megroppantja derékon és ellöki az utból.

Tavas van. A nehéz mozsarak lebetonozva, s ha majd elsütik őket, ott, ahová a lövedék lecsap, ott semmi sem marad, sem ház, sem ember, sem lombos fa, sem lábasjóság. És ha megindulnak a rohamok, pedig megindulnak, mert a tavas a rohamok évadja, az árkokban, bizony, élő nem maradhat. Mit az ágyu ki nem irt, megöli a géppuska, akit az sem, azt a gyalogsági tüzelés gyilkolja meg, ha nem, hát a kézigránát tépi szét, vagy legvégül a bajonet szurja keresztül.

Tavas van. A holttestek feltornyosodnak az árkok előtt, tavasszal tornyokat épít az emberfia és a tornyokat nem lehet elvinni onnan, ahol vannak, mert innen is, onnan is löni fognak a kibukkanókra. Mindez pontosan elő van készítve, kiszámítva és megmérlegelve. Mind ennek a legnagyobb rendben kell mennie.

Tavas van. Munició bőségben. Óránként ezer gránát is lecsaphat egyetlen kicsiny front-darabkára. Szublimát, karbol, kötőszert van elég, aki meg nem hal, annak bekötik a sebeit. Operáció előtt érzéstelenítik azt a helyet, ahol a kés a húst felszántja majd. A srappell-hüvely recésszélű töredékét, ami csontig furódik, kiemelik, a szabálytalan seb száját bevarrják. A vonatok állnak a front mögött, üresen. Hőmérő sok van, mindegyiken negyvenkét fokig tud felszaladni a higany. Oltják a meszet, hogy legyen mivel fehérén betakarni kormos halottakat.

Tavas van. Mindenfelé nagy a készülődés.

Az orgonabokor is készül. Pattantja ragadós kis rügyeit.

2. *Esti ima.*

Álmos vagyok, álmos vagyok.

Jó isten, ha vagy, te látod telkemet, hogy minden póz nélkül, igazán, őszintén álmos vagyok. Mint a tej, mint a gyerek. Pedig nem is törtem magamat valami nagyon, nem jártam és nem dolgoztam sokat, mégis álmos vagyok. Nem ittam bort, sört sem ittam, nincs is késő még,

mindössze csak tíz óra van, de álmos vagyok és aludni szeretnék. Nem is álmodni, csak aludni, ahogy aludni szokás, ha az ember olyan szerencsés, hogy nyugodtan álmos lehet.

Nem akarok kimenni a lakásomból. Nem kívánom látni az éjszakai életet, sem fényét, sem sötétjét; nem óhajtok találkozni sem barátaimmal, sem ellenségeimmel, sem a közömbös idegenekkel, akik elmennek mellettem, mint a felhők, nem tudni honnan és nem tudni hová. Nem szeretnék udvarolni, nem társalogni, nem szemlélődni, nem megfigyelni, csak aludni szeretnék, mert álmos vagyok. Olyan egyszerű ez, olyan igen-igen egyszerű. Hadd fekszem hát le, hogy lehunyhassam a szemeimet, amik csaknem leragadnak. Olyan nehéz a fejem a tenyeremben, ahova hajtottam. Olyan súlyosan szántja a ceruzám a papírost. Ugy elszaladoznak a betűk egymástól; megráncosodik a homlokom és inkább imádkozom is, amit sohasem szoktam csak hogy alhassam, alhassam, mert nagyon kíváncsi énnéem, hogy aludjam.

Igen, inkább imádkozom:

Emberek, kik vagytok a földön, szenteltessék meg a ti nevetek, legyen meg a ti akaratotok. Adjátok, hogy kiki jól érezze magát, kinek-kinek teljesedjék a szíve vágya és megtörténjék a mire óhajtva gondol. Adjátok, hogy visszajöjjön a csatából mindenkinek mindenki, aki még megvan; aki itthon van, ne menjen el; sebesült meggyógyuljon, béna megújuljon, halott feltámadjon. Adjátok, hogy senkise éhezzen, senkise fázzon, kiki az ő társát szeresse, senki a másikat agyon ne üsse, szabad ég alatt senkise háljon, ébren senkise virasszon, hadvezérnek ne legyen többé jelentenivalója, béke legyen, békesség, boldogság, üdvösség. Hősi halottat egyet se olvassak.

Alhassak.

3. Napfény.

Tüzelő napfény ömlik az égből, illat párázik hozzám a légből. Nők az arany feredőben, az illattól részeg levegőben. Fehér ruhások és mások, halvány orcások és piros orcások, ringók, szállók, himbálók, jószagu, friss szagu, életszagu nők, hajladozóak és libegők. Ahogy mennek az uccán, hűs utánuk a levegő, vagy forróan epedő, vagy nem tudom milyen, de jó. Ó. Nők gömbölyűek és karcsuak és mind gyönyörű arcuk, mind csupa csókalaku száj; ránézni nagyszerű és fáj. Hányan vannak! Ezer meg ezer tódul a szememre. Mire vannak? Szerelemre, csak szerelemre. Mert akárhogy magyarázzák a bölcsek és szárazak, az ember nincsen egyébre. Attól van, azért van; a nők, hogy szépségkirakatot rendezzenek, a férfiak, hogy nekik örvezzenek. Nők, mindenfélék; virág a fejükön; sárga hajkorona, fekete hajkoszoru, pihe, hamv, festék az arcokon, láng, vágy, bágyadás a szemekben. Nők, hogy öleljenek, csókra feleljenek, szédítsenek, forraljanak, kacagjanak és csaljanak. Nők, sokak. Nők, mindenfélék, nők.

És a férfiak? Keresem a férfiakat. De azok nincsenek. Elmentek. A férfiaknak nem kellene a nők, a tiszták, az üdék és üditők. A férfiaknak véres bor kell és por kell és hullaszagu nyár kell és sár kell és piszok és kórság és előre és hajrá-hajrá és vérfecscsenés és letépett kar és leszakadt láb és kilocscsant velő és kicsorgó szem, és kavarodás, hemzsegetés, virrasztás, zihálás, roskadás, halál.

Ez a rend. Rend-e ez? Ki tette, hogy így van? Aki tette, tudja-e mit tett? Vagy senkise tette? Csak így van?

És lesz-e még másképp?

4. A fához.

Egy nagy fa bólint be az ablakomon.

Az ember nagy, igen nagy az ember, de ez a fa nagyobb. Könnyedén hajtja be ágát a negyedik emeletre.

Hallod-e nagy fa, aki himbálsz tavalyi kis termésedet ágaidon, hogy tudsz ilyen bölcs és nyugodt lenni, mikor te is élő vagy, mint én és a többiek, akik serkedünk, nővünk és elpusztulunk? Öltél-e már, te nagy fa, vagy nem hallottad-e még, hogy állni kell? Nem mentek-e el alattad emberek, akik elmondták, hogy az élet törvénye az ölés? Az élő ölvé él, öl az élet a természet ölén. A te életed hosszú, hosszabb, mint az enyém lesz. Sokat öltél-e már? És fogsz-e még ölni sokat?

Megölöd, ugy-e, a madarat, amelyik rádszáll és énekel? Megölöd a duruzsoló bogarat, amely körülkapkodja gyöngye zöld leveleidet? Te nagyon hatalmas vagy, te nagy fa, te biztosan mindenkit megölsz!

Szél hullámlik el a háztetők felett. A nagy fa, ime, szerényen huzza odébb a lombját, ága udvariasan meghajlik, előttem, bolond kérdő előtt, s aztán újra barátilag bólint be az ablakomon.